

Narodna medicina na poluotoku Pelješcu u Dalmaciji.

Napisao

dr. Oskar Hovorka pl. Zderas.

bivši općinski liječnik u Janjini (Dalmacija), sada ravnatelj bolnice u Tesliću (Bosna).

Do spoznanja različito složenih struka znanosti možemo pravo doći samo putem temeljito izraženih monografija. Hattala.

Čudimo se mudrosti američkih divljaka, kojom upoznasmo čudnovato djelovanje cortex chinae, radix ipecacuanhae, folia coca. Jesu li možda naši evropski seljaci glupiji ili divljiji, nego što su oni, ili bi li bismo mogli ipak štogod upotrebiti od njihovog iskustva, čime bismo se možda takogjer mogli koristiti? Virchow.

Duševna svojstva pojedinca kao i cijelog naroda najbolje ćemo upoznati tako, ako posmatramo njegovo ponašanje u časovima nevolje. Kao što se pravi prijatelj najbolje u nuždi poznaje, očituje ti narodna duša u času muke i opasnosti najpregnantnije osobitosti svoga karaktera. U momentu, kad budne tijelo svladano skroz i skroz fizičkim bolom, gubi fizička snaga dotičnog bolesnika kao i okoline njegove skoro sasvimem svoju vrijednost; onda treba da vrši svoju ulogu duh, koji može da izumi sredstva, koja bi mogla bol umiriti ili prekinuti. Način pako, kako se to zbiva, pruža nam opet znamenitu priliku, da stvorimo sebi sud o bistrumnosti, lukavosti, ali kadgod i o besmislenosti ili sujevjerstvu okolice. Puno nam u tom pravcu doprinosi baš narodna medicina, koja nije ništa drugo, nego smjesa starog, više nego stogodišnjeg iskustva, koje je narod u različitim slučajevima bolesti nagomilao, i ponajviše empirički iskušao, radeći oko toga, kako da se umiri ili izliječi bol i bolest.

Premda se narodna medicina zanima poglavito terapijom, to jest liječenjem bolesti — jer narod ne misli na kausalnu terapiju, koja se temelji na strogoj klasifikaciji i znanstvenoj diagnozi bolesti — ipak možemo kadgod pri dubljem posmatranju naići na tragove očito prastarih narodnih tradicija, te se moramo čuditi, kako narod tačno posmatra i zdravo sudi, što se tiče tumačenja pojedinih symptoma, diagnoze i prognoze pojedinih bolesti. Nasuprot tome ne možemo dakako i toga zatajiti, da u narodnoj medicini kad i kad vidimo primjer strašne gluposti i nevjerovatnog nesmisla pojedinaca, pa se moramo čuđom pitati, kako je u glavi pametnog čovjeka mogla sazreti misao tako neprirodnog i besmislenog liječenja.

No baš ova razlika u shvaćanju momenta pruža nam dragocjeni kriterij za prosugijivanje intelektualne sposobnosti pojedinca kao i naroda.

Ima bolesti izlječivih i neizlječivih, pa će narodna medicina upotrebiti osobito kod ovih sva moguća i nemoguća sredstva, dok će napokon — kao i znanstvena medicina — morati da prizna, da je iscrpila cijelu svoju zalihu. Dok fors major ne prekine zadnju mogućnost hladnokrvne razboritosti, vazda ćeš naći bistre glave, koja će tačno shvatiti pravu narav stvari i značenje momenta. U takovim slučajevima opstoji razlika izmegju narodne i znanstvene medicine u tomu, što je ova svjesna nemogućnosti daljnjeg liječenja i lječničke pomoći, pa to okolini iskreno reče; dok ova i onda možda ne napusti svoje pomoći, kad zapravo više nema pomoći, ona se laća natprirodnih sredstava. Bolesnik dakako malo se brine za sredstvo; šta je njemu do lijeka, on samo želi da ozdravi, pa teško lječniku, bio on stručnjak ili nadrilječnik, ako ne nosi sa sobom vazda ova tri poglavita lijeka: utjehu, savjet i pomoć! Pošto utjeha i savjet ne znače ništa drugo, nego diagnozu i prognozu, a ove pretpostavljaju tačno poznavanje bolesti, i pomoć je nadalje sinonimna sa terapijom: to imademo na ovaj način pred sobom cijeli psihološki postupak, koji svaki lječnik ili vračar kod kreveta bolesnikova mora da poduzme.

Odatle se jasno vidi, zašto šira publika samo vanjski uspjeh procjenjuje, te samo po ovim istinitim uspjesima sudi o lječnikovom radu. Ne možemo joj zapravo ni poricati toga prava. Dok za onaj dio čovječanstva, koji trpi, najviše vrijedi terapija, hoće se lječnicima udešena prognoza, t. j. sposobnost, da lječnik izreče, kako će bolest proći, zlo ili dobro; i ovim scijenim dalo bi se razjasniti, kako je došlo u toku vremena do tolikog mističizma u prvoj lječničkoj znanosti, jer svako proricanje znači kao nešto neobično, izvanredno, čega ne umije svaki čovjek. Na ovom mjestu razilazi se put znanstvene i narodne medicine: amo sujevjerje i mistično, nerazumljivo zaklinjanje, tamo nastojanje, da upoznamo i najtajinstvenije prirodne zakone!

Mnogobrojni doticaji izmegju znanstvene i narodne medicine nijesu radi toga tečajem stogodišta prouzrokovali samo prijateljske sveze, nego kadgod i protivničke struje — premda je baš znanstvena medicina kćerkom narodne. Na čemu se dakle temelji prognoza? Očito na pravom poznanju bolesti, na diagnozi. Da lječnik kaže, hoće li bolesnik ozdraviti ili ne, kako će dugo trajati bolest, to stoji poglavito do toga, kakva je bolest. Da istu bolest i njezin način tačno upoznamo i odredimo pravu diagnozu, valja nam marljivo, revno i potanko tražiti sve simptome bolesti te ih pravo prosuditi. Tu valja dakako poznavati sustav zdravog i bolesnog čovječijeg tijela — pa da uzmognemo da zavladaмо ukupnim lječničkim znanjem.

No, — možda će kogod prigovoriti — ipak često vračari uspiju, te im bolesnik ozdravi. Kako to? Valjda drugim načinom? Nipošto! Vračar mora na isti način pregledati, suditi, diagnosticirati, prognosticirati i t. d., samo što to čini nesvjesno, mekanički, regbi pipajuć u tmini, jer se pomaže empiričkim iskustvom. Njega stekao je tako, da ga je djelomice pomoću mnogih žrtava i liječenja raširio, djelomice opet da je svoje znanje crpio iz prastarih narodnih tradicija. Možda će opet kogod primjetiti: i „novo pečenome“ lječniku treba iskustva! To je istina, ali on njega ne stiče putem deduktivnim, nego (na sreću bolesnikovu) induktivnim putem mnogogodišnjeg, temeljitog studija. Ako je koji vračar koga izliječio, svak hvali njegovu vještinu i sposobnost; ako je isti komu zdravlje pokvario, ne govori se o tome mnogo, osim što će možda kogod reći: „nije jadan učio, pa ne može znati!“ Kod lječnika sve je drugojačije. Ako pogodi bolest: dužan je bolesnika izliječiti; ako bolesnik umre: evo ti učenjaka, eno vam njegove znanosti!

Najzanimljivije jest, da motriš i proučavaš narodnu medicinu tamo, gdje ju još nije natrunila znanstvena medicina. Ondje, gdje još ne bijaše lječnika, naći ćeš često prastara zdravstvena pravila, koja se od djedova iz starine sačuvala¹⁾. Nasuprot tomu u mjestima, gdje se je već jedan ili više lječnika nastanilo, naći ćeš pored empiričkog iskustva narodne medicine još ostatke današnjih ili prijašnjih medicinskih škola. Tako će te jedan zamoliti, da ga malo „natučeš“ na prsima, da mu napipaš palac, da mu pogledaš jezik; drugi bi želio, da mu odvratiš nečiste sokove iz tijela na crijevo pomoću sitne doze ričinovala ulja; treći traži svoj spas u tome, da mu otvoriš žilu radi tobožnjih unutarnjih emoroida; a četvrti te pita, bi li smio popiti „vodu sa zlatnim prstenom“. Tako ćeš slušati, regbi fonografički riječi tvojih pojedinih predšasnika, od kojih je bio jedan gjak Škodin ili Oppolzerov, drugi šljedbenik padovanske škole, treći homaeopath i t. d.

Šta radi danas puk na ladanju, ako kogod oboli? Najprije laća se kojeg domaćeg sredstva: kamomila, octa, vode i t. d.; ako to ne pomaže, ide se k susjedu; te se svakom pripovijeda cijela anemneza, i to sa svima suvišnima prilikama; na to će neko da spomene ime koje stare bake ili čovjeka, koji se razumi u liječenje. Takovih mudrih ljudi ima u svakome selu, svakome gradu. Ako i takav ne može da pomogne, onda dogje na red ispitana, ili neispitana babica, osobito u ženskima i dječjima bolestima, inače pop. Najposlije pozovu lječnika, osobito tamo, gdje radi udaljenosti lječnički posjet stoji odviše novaca. Ne pomože li ni lječnik, onda može spasiti možda još jedino zaklinjanje.

¹⁾ Sr. zanimljiv članak Iv. Zovka u „Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“, 1890., sv. II, str. 415.: „Kako je postalo lječništvo?“

Akoprem se narodna medicina zanima gotovo samo sa terapijom, ipak možeš naći — kako smo već prije vidjeli — takogjer tragove nekakve semiotike i higijene. Ima starih ljudi, koji umiju polomljene ili luksirane kosti tako razložiti i brzo raspoznati i načiniti, da ne rijetko pogotovo natkriljuju teoretičko znanje lječničkog početnika. Kadgod čudi se lječnik — ako nije prema izljevima narodnje duše sasvim blasiran — tačnosti, kojom gdjevoja žena raspozna i označi početke sušice i to iz vanjskih symptoma; njegovo pak perkusorno i auskultatorno promatranje bolesnika osvjeđoči ga napokon o istinitosti ovog suda. Često izbroji ti okolina bolesnikova niz hygieničkih mjera i sredstava. Vrlo često raspozna okolica početak plućne upale, te udesi po tome svoju prognozu. Ko natiče, otigje — govori narod kod vodene bolesti (trupika); ili: umrijeće, kad bude pucat dub — kažu, kad boluje na sičije (phitisis pulmonum).

*

A sada ajde da progovorimo specijalno o narodnoj medicini. Slične radnje, kojih imade dosta, a potekoše što od lječnika što od nelječnika, imaju ponajviše tu manu, da dotični pisac nabraja pojedine bolesti i sredstva, kako mu se namiču ili kako mu to diktira azbuka. Vrlo rijetko vidimo koji zdravi sistem, po kojemu se ovaj zanimljivi tema obragjuje. Nema sumnje, da je najprirodniji sistem onaj, koji se temelji na razdiobi današnje znanstvene medicine. Pokušaćemo da udarimo ovim putem. Kratak dodatak, kao pregled pojedinih sredstava narodne medicine (materia medica), kao i nekoja zaklinjanja, spomenućemo na svršetku ove radnje. Takova razdioba gradiva činila mi se najzgodnijom — barem za poluotok Pelješac (Sabbioncello), gdje sam četiri godine bio općinskim lječnikom. Da se uklonimo suvišnomu ponavljanju, to ćemo samo ukratko progovoriti o bitnosti sredstava narodne medicine, koja su, kako rekoh, u njoj vrlo odlučna. Valja ih razdijeliti u ove grupe:

1. valjana, t. j. ona, koja se iskustvom takovima pokazala,
2. indiferentna,
3. škodljiva i
4. sujevjerna.

U prvoj su grupi ona sredstva, koja sjegurno djelovahu, ili pošto se inače pokazala njihova ljekovitost, upotrebljavaju se u svakoj kući, pa ih i lječnici kadgod odregjuju; a takovi su n. pr. kamomila, voda, hren i t. d.

Indiferentna sredstva nemaju kod lječnika baš velikog ugleda, jer im nedostaje ljekovito djelovanje; nijedan razumni lječnik ne će se protiv njih boriti, jer ne škode, pa u praksi mora on sasvim drugačije postu-

pati sa bolesnikom, nego u bolnici. Tim omiljenija su takova sredstva kod naroda, na pr. krumpiri i prašak od kafe, nevine trave i t. d.

Direktno škodljivih sredstava nema na sreću baš mnogo, pošto i u narodnoj medicini uopće postoji načelo: „ne nil nocere!“ (nemoj naškoditi!). Razboritoga bolesnika jedva će stara baba nagovoriti, da nakapa u oko soka od luka ili masti iz uha, ako mu se oko zapali, ili da metne na svježu ranu paučinu i t. d.

Sujevјerna sredstva su doduše najzanimljivija, jer ih ne možemo više ubrojiti u područje zdravog razuma i jer po njima poznavamo mnogu stranputicu nekojih narodnih običaja. Što dalje korača kultura opće civilizacije, tim ih većma nestaje; za to se to više valja požuriti, kako bi se narod etnografski ispitao, dok je još doba, da brižljivo zabilježimo ove ostatke i tako ih sačuvamo od propasti zaboravi.

Interna medicina.

Kao siguran znak unutarnje bolesti smatra narod ognjicu, „febru“. U staroj medicini postojale nekada posebna „febrologija“, tako još i dan danas živi regbi narodna febrologija, temelj „znanosti“ starih baba, bahorica, koje u slučaju potrebe uživaju veliko štovanje. Osobito pak cijeni narod one, koji se razume na polac (bilo), jer ima „vanjska“ i „unutarnja“ febra; baš ovu zadnju ne može svaki da pozna. Dogje li veća ognjica (febra), onda hajde u postelju; u udaljenim selima legne bolesnik blizu vatre u kuhinji, pa se tu pokrije gunjima, odijelom i t. d., jer se općenito misli, da valja povećati unutarnji organ i tijelo držati vruće. Što se više tijelo ugrije, to je bolje, jer veli stara tamošnja poslovice: „Još niko nije umro od vrućine, nego od studenice.“

Vrućina se i lokalno na pojedine udove upotrebljava; zaboli li te koji ud, metnu ti toplu kupu u bječvi od vune; to je na vatri ugrijana ciglja. U Janjini¹⁾ među se krumpiri sa praškom od kafe na slijepo oko i na čelo, pa se povežu krpom. Ako to ne pomaže, onda uzmu jaja i oluma na kanavi.

Kao znamenito sredstvo protiv febre poznat je svuda na Pelješcu kvas i papar na poplate i na bute, koji je od prilike iste cijene kao i tijesto od gorušice ili sinapismus. Združi li se febra još sa bolestima u nogama, onda običavaju pofrigati glistine s rutom na ulju, pa pokriju tom kašom bolesno mjesto. Glistinom zovu jednu vrst crva, koji lazi u kući obično po vlažnim zidinama, te ima tvrdu koru. U Bristoj opazio sam često puta

¹⁾ Na Pelješcu su općine Janjina, Kuna, Orebić, Trpanj i Ston sa varošima istog imena i mnogobrojnim selima i seocima, koje stoje s ovima u istom odnošaju kao selo i grad.

kod bolesnika „sa febrom“ „tanke masti (crna smola) i čagje“, koju su zajedno namazali na „izbadanu modru kartu“. Kadgod se primijesi i nešto meda.

Kod sasvim visoke vrućice treba drastičkih sredstava. U Crnoj Gori t. j. zalegju Janjinskom, upotrebljava se obično žaba od kore (kornjača), koja se često nagje u vrtlima; eksemplari dugi od 5—10 cm nijesu baš rijetki. Njezina ljekovita snaga u velikoj je cijeni kod naroda, jer bi već stari običavali govoriti: Koliko ima pečati, toliko ima lika! Obično se kornjača razreže živa, posipa sa paprom i tamjanom, pa se metne na poplate (taban) bolesnikove; u Bristoj odsijeku prije kornjači glavu i noge, nakupe krv u čašu, pa daju bolesniku piti. Govore, da ovo sredstvo kadgod naglo presiječe febru; ali ipak da treba dobro gledati na vrijeme i rok djelovanja, pošto može i bolesnika oslabiti te mu naškoditi. Drugijem riječima: narodna medicina hoće da uvaži ono, što se u znanstvenoj medicini zove „dosis“.

Kao posljednje sredstvo kod visoke ognjice poznato je ovo: živa mačica ili piple — oboje mora biti crno — raspolovi se, pa metne na poplate ili bute. Kazaše mi, da je ovo sredstvo kadikad spaslo bolesnike, koji bijahu već na umoru i koje je liječnik već bio ostavio¹⁾.

Obzirom na unutrašnje bolesti pojedinih udova i mjesta tijela najprva je glava. Poslovice: glava je komin života, najbolje označuje, kakovu važnost narod pripisuje simptomima možgana. Kod teške glavobolje metnu ti studene obloge na glavu, osobito na čelo, ili ti omotaju cijelu glavu orahovim ili dudovim (murva) lišćem. U ostalom nijesu Pelješčani baš veliki prijatelji studenih obloga, jer se boje jako nahlade. No ako bolesnik počne buncati, onda nema boljega sredstva, nego zamotati mu glavu u studene mokre krpe, da mu ohlade možgani. Na izražajima lica traži opet narod prognostičke znakove. Ako je lice crveno, to nije daleko puntura, ponat (plućna zapala), koje se narod suviše boji. Ograničuje li se bolest samo na jagodice, jabučice, trajaće bolest dugo. Blijedo lice, „obraz od mrtca“ — znači, da je smrt blizu; i oči, koje su duboko upale, ne znače dobro. Najviše brine se narod za jezik. Jao liječniku, ako je samo jedan put zaboravio kod posjeta da pregleda jezik! Onda jamačno ne će uteći kritici cijelog susjedstva a osobito svih baba! Jezik, koji je bijelo prevučen, a na šiljku i na kraju crven, vjeran je znak gastrike (gastritis); požuti li, osuši li se i je li kao popucan, onda je smrt blizu; kad je jezik bijel, onda je to znak, da je crijevo šporkecom (od ital. sporchezza, nečistoća)

¹⁾ Na slični način rabe živu rasparanu zelenu žabicu protiv groznice u okolici Livna, koju metnu na vrat. V. Ivan Klarić: „Nekoliko narodnih ljekarija iz okolice Livna“. „Glasnik zem. muzeja“, sv. XI., 1899., str. 177.

napunjeno; u tom slučaju valja svakako pročititi crijevo onakvim sredstvima, koja otvaraju.

Kod vratobolje najčešće oteku žlijezde. Oteći mogu žlijezde vanjske i nutarnje (glande). Ove su na Pelješcu dosta česte, što je po mojem mnijenju u svezi nešto sa podnebljem (česta mijena vjetra i zle godine), a nešto sa zanimanjem i odijelom (radnja na otvorenom moru u barci ili na polju u lakom odijelu), nešto pako sa nehigijenskim načinom, kako su ondje kuće sagragjene (nikakve peći u sobama, samo u kuhinji, mnogo propuha) i t. d. Akutnu tonsillitis označuje narod riječima: stislo ga je u grlu. U Crnoj Gori privijaju u tom slučaju gorsku žabu ili boburu na vrat. O sredstvima kod angina scarlatinosa govorićemo kasnije. Kronične otekline lymptatičkih žlijezda kod djece zove narod podušnjacima, kojih se roditelji bez uzroka puno boje. Čuo sam, da kadgod stavljaju na vrat orahove ljuske (u istima ima joda!); češće stavljaju prah od kanjele.

Kod prsobolje najviše brige zadaje nahlada, morvera; za nju treba skuhati komomilu, pa popiti; pridruži li joj se i pljuvaka (sputum), onda najbolje pomažu smokve i rogač, dogje li k tomu još i febra, skuhaju „ulja od masline i vina pola i pola“ pa popiju; iza toga popiju još malo komomile i šećera, pa legnu u postelju, da se dobro oznoje. Isto tako bori se Pelješćanin protiv punture, te misli da je može tako presjeći, ako je još na vrijeme, t. j. ako to iz početka popije. Ako je puntura već počela, hoće se za nju samo jake vrućine; bolesnik se zamota sasvim u krpature i lincune od raše (posteljine) sve do glave, pa se ne smije ni maknuti, niti otkriti, jer bi se smrtonosno nahladio; radi toga zatvore u kući sva vrata i prozore, da se može povećati vrućina. Osim toga pofrigaju jaja na ulju, pa ih vruća privijaju na legja; a mora da su tako vruća, da bi ih mogao zdrav čovjek na jago-dici podnijeti. Jaja ostanu tako dugo na tijelu, dok se usmrde. Ide li puntura u gore, onda ima bolesnik još malo vrućine; treba dakle još priviti „kupe u krpi na legja i poplate“, da se još više ugrije. U jednom odaljenom seocetu našao sam jednom bolesnika baš blizu vatre, koji je od vrućine jedva disao; no to je staro mnijenje naroda, da ognjicu valja gasiti vrućinom. Narod rado stavlja kod punture i pijavice, samo ne smiju sisati blizu srca, jer bi isisale krv iz srca. Najvažniji dan kod punture jest sedmi dan: tada ili će se bolesnik silno znojiti i ozdraviti, ili će pako problijediti i „otići pod ploču“, t. j. umrijeti. Združi li se puntura sa upalom rebrače (pleuritis, podrebrica), onda govore, da se je puntura pulmonala. Vidi li narod, da iz usta mrtvaca izlazi krvava pjena, onda kaže: ubila ga puntura, premda je to znak, koji se može — kako je poznato — pojaviti kod svakoga mrtvoga tijela.

Sičije, sušica (plućna tuberkuloza) nije na Pelješcu baš rijetka bolest, premda je zrak na Pelješcu prilično zdrav. Uzrok je tome možda ne toliko u zraku, koliko u nerazumnom načinu življenja i u hrani. Kako svagdje drugdje, tako je i tu poznat cijeli niz sredstava raznih vrsta počevši od najnevinije trave pa sve to do najabsurdnijih ekskreta i sekreta. Kao specficum vrijedi uvarak od kadulje (*salvia officinalis*). Govore o jednom gimnazijalcu na Kunoj, da su ga lječnici napustili kao neizlječivoga „sičijevca“, pa da je polako sam sebe izliječio, što je svaki dan pio razne trave, osobito pak jeo slaninu i meda, te je poslije sam postao lječnikom. Rastopiti larda, pa popit — tako umuje narod — to čini na tijelu opet salo; med je pak najbolji lijek, jer ga pčele pripravljaју iz svakojakih biljkâ, od kojih se takogjer pripravljaју lijekovi. Narod dobro zna, da je tuberkuloza okužljiva bolest, za to običavaju spaliti sve predmete, kao odijelo, krevet, rublje i t. d. takvoga bolesnika, kad umre. Obitelji, u kojoj se desio smrtni slučaj sičije, svak se neko vrijeme kloni.

Bolesti trbuha ne smatraју opasnim; a ipak su dosta česte. Kod njih vlada glavno načelo: očistiti crijeva, pa opet očistiti! Najviše upotrebljavaju šalamar (*sal amarum*, *Magnesium sulfuricum*), senamana (*Fol. Sennae cum Manna*) i ričinovo ulje (*oleum ricini*). Jedva bi čovjek mogao vjerovati, koliko tu može želudac da podnese ričinovog ulja, bolesnici sami zahtijevaju, da im se dade ulja.

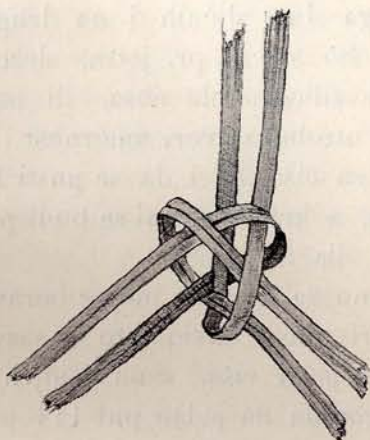
Čim nastupi koja bolest, valja želudac, kuljen očistiti; premda je i želudac sasvim zdrav, i makar da je crijevni katar na najvišem stepenu, bolesnici i opet misle, da im se dade ričinovo ulje, da ih očisti. Poznavao sam jednu 17-godišnju djevojku, koja je popila, makar da je tek neznatno oboljela, pet dana, i to svaki dan po 25 grama ričinovog ulja, a da joj nije ništa naškodilo. Nije dobro popiti ulje na štesrce; isto takone valja poći na radnju, nego treba ostati u krevetu, ili barem u sobi. Paziti valja i na to, što ćeš iza toga jesti. Najbolja je juha od mesa, te od komomile ili panata. Ričinovo ulje uzimlje se još pored toga i u drugim prilikama, tako n. pr. kod sviju drugih unutarnjih bolesti i kad se kosti polome, kod rabije (jed) i nemilih zgoda. Samo žena, koja doji dijete, ne smije piti ulja, jer bi izgubila mlijeko, ili bi rodila prije vremena.

Kao simptomatično sredstvo kod bolesti želuca upotrebljava se lanena kaša ili brašno od fermentuna. U Stonu i Janjini zovu „željudac“ (na Mljetu „rožak“) tegotno kucanje trbušne aorte na zadnju stranu „štomka“, kako na nj često trpe stari i mršavi ljudi. Kažu, da je to bolest neizlječiva, jer suši čovjeka i prouzrokuje vrućinu. Proti grčevima u želucu stavljaju na pupak t. z. „križ od raka“ (*slike 1. i 2.*), t. j. petlje od žuke trave (*Juncus maritimus*), koje prije poškrope krštenom vodom. Kako se

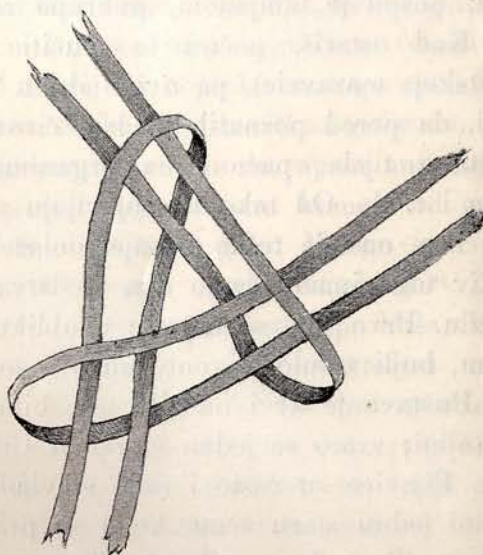
bolesnik u krevetu miče, otvori se sama sobom petlja, pa tako ima i bolest da iščezne. Inače stavljaju na pupak krpe od raše, koje su prije nakvasili vinom, ili rakijom; ako to ne pomože, onda valja da se stave žmule ili ventuse; t. j. komad svijeće metne se na pupak i užeže, pa pokrije čašom. Svijeća popije unutarnji zrak, i čaša potegne kožu u obliku okrugle crvene otekline.

Puno se boji narod i gastrike (febris gastrica), koja je najčešća u vrijeme, kad sazrije voće. Kod diagnoze služi jezik, o kojemu prije govorismo. Protiv gastrike valja da se uzimlje što više za otvor.

Ako u trbuhu roroče, onda je bolesno crijevo; te ga i opet valja čistiti sredstvima za otvor ili klistirima (lavatin). Najviše upotreb-

Slika 1. Križ od raka, zatvoren.

Slika 2. Križ od raka, otvoren.

ljuju sljez (*Althaea offic.*) sa maslinovim uljem pomiješanim solju, ili kuricu od meda (*suppositorium*). Da ove kurice budu tvrgje, običavaju žene primijesiti k njoj još prosuljicu, t. j. talog, koji se s vremenom nakupi u zdjelici. Kadgod se govori i o upali crijeva (*enteritis*); a tu bolest poznaju najbolje po izmetinama, koje pak izgledaju, „kako da bi si ostrugô criva od brava“. Ima li u blatu krvi, onda boluje bolesnik „na smrtonosni firus“ (*dysenteria*).

Sve bolesti, koje su združene sa trupikom (vodena bolest, *hydrops*), drže neizlječivima. Ko natiče, — otigje. Svak trupikav mora umrijeti. Čudno je, da drže trupiku okužljivom bolešću, isto kao i sičiju, i to naročito kod djece. I kod trupike valja sve predmete pokojnikove spaliti.

Zaustavi li se mokraća, preporučuju toplu kupelj, u koju treba naglo čučnuti; specifično sredstvo za to je skrižalina trava (*Cyclamen*) i prapратиć

(scolependrium); ove trave valja satrti više krila (mons veneris); i jabučina (Physalis Alkekengi) misle da djeluje diuretično.

Kao nemili gost poznata je „revmatika“ (rheuma, rheumatismus), koja je srodna sa šijatikom (ischias). Kod ove treba nekoliko puta „potezati kožu“ više krsta, što odgovara po prilici masaži. Kod one govori narod, da se „smiješao vjetar i krv“¹⁾, ili „uhitio ga vjetar“. Pri tom smatra se morski vjetar najgorim, jer može dovesti i na puntur. O sjevernjaku veli se: „bura može uhititi oznojna, ali šiločina baš prožme ti srce“. Domaća sredstva sastoje u omatanju bolesnih udova i zglobova sa vunom od ovce, a kadgod kade bolesne dijelove raznim travama. Često skuhaju rutu na ulju, pa njom protaru bolesni dio tijela. Bole li krsta, uzmu zečiju kožu, pospu je tamjanom, pokrope rakijom, pa stave na bolesno mjesto.

Kad ostariš, počnu te mučiti moroidi (hoemorhoides, u okolici spljetskoj: maravele), pa ovi budu u starosti svemu krivi. Narod na ime misli, da pored poznatih modrih čirova otraga ima sličnih i na drugim mjestima tijela, pače i na organima, kao što su n. pr. jetra, slezena, pluća i t. d. Od takovih pojavljuju se tanke žilice oko nosa, ili pocrveni lice, nastaje teško disanje, dolaze bolesti utrobe, zatvor, umornost i dr. Protiv toga imadu samo dva sredstva: lijek za čišćenje i da se pusti krv na žilu. Prvo pije se najviše u obliku pirola, a krv odstrani se budi pijavicom, budi žmulom, ventusom, ili se otvori žila.

Puštavanje krvi na žilu nije bilo moderno za vrijeme mojeg boravka u Janjini; samo se jedan starac u Crnoj Gori njime bavio i to ne sasvim rado. Pijavice su često i rado stavljali, nekoć još i više. Sam vidjeh u Janjini jednu staru ženu, kojoj su pred 30 godina na jedan put 114 pijavica stavili na legja. Žmule ili ventuse dijele se na suhe i na krvave. Osim načina, kako ga gore opisasmo, stavljaju ih još ovako: zamotaju novac u krpu u obliku tobolca, konac tobolca smoče u ulju, te zapale. Više zapaljene krpe stavljaju čašu ili kikaru (žmuo), pa dobro pritisnu na bolešljivo mjesto, dok svijeca isisa cijeli zrak u žmulu i potegne kožu u čašu (suhi žmuo, ventusa). Ako hoće da stave krvave žmule, onda dignu čašu, i isijeku oštrom britvom nabreknuto mjesto nizom malih i plitkih zareza u kožu; onda pokriju opet čašom, da uhvate krv. Žmule stavljaju se i kod onih bolesti, koje su došle „od udara“, t. j. uslijed koje rane; u tom slučaju treba pokriti dotično mjesto još cerotom od smole.

Čudnovato shvaća narod diabetes; on misli na ime, da ova, ponajviše neizlječiva bolest postane od prekomjernog koitusa, te misli, da se u tom slučaju „baci mozak u pišaku“.

¹⁾ Pozorni čitaoc biće već opazio na pojedinim citatima, koje citiramo tako, kako se govori na Pelješcu, da se tu pored ikavštine čuje i jekavština.

Kužnih bolesti na Pelješcu ima srećom malo. Kod patula (*variola*), kojih već od davnina tu nije bilo, vlada načelo, da valja bolesnika čuvati od svakog svjetla, jer mu može sunce nauditi. Iz istog uzroka objese okolo kreveta lincune (platno) i krpature (pokrivke) te začepi pomljivo sva vrata i prozore¹⁾. Kod tifa (*typhus abdominalis*) zamotavaju cijelog bolesnika u mokre krpe i pospu ga svježim lišćem. Kod okužljivih bolesti užezju pred kućama metle od smrkinja (*juniperus communis*).

Češća je škrlatina (*scarlatina*) i grlica (*diphtheritis*). Za djecu, koja boluju od škrlatine, nije vrućina dobra, radi toga pokrivaju ih isto onako, kako su bila pokrivena, kad su legla na početku bolesti u krevet. Protiv bolesti u grlu, koje su tako česte kod škrlatine i grlice, pokriju natečene žlijezde ljuskama od luka; ima u svakom selu i žena, „što su pratike kod bolesti u grlu“, pa smoče prst u toplom ulju i protaru (masiraju) natečene žlijezde na vratu; jer narod misli, da žlijezde iza toga omekšaju. Najčešće stavljaju kod grlice oko vrata skuhano lastavičino gnijezdo.

No kad god rade puno radikalnije protiv smrtonosne upale unjutarnjih žlijezda (*tonsillae*). Uzmju slamku ili pero, naspju unutra kamen od caparike (*sal ammoniacum*), pa ga napušu u otečeno grlo. Mnogo se cijene napokon i žene, koje u trenutku pogibelji znaju „podignut glande“. Žena namoči na ime prst u toplo ulje, metne ga djetetu u grlo, pa kuša, kako bi otečenu tonsilu podigla; pri toj radnji kadgod raspara gnojnu nateklinu, te gnoj, ako ga ima, iscure. U posljednjem slučaju djetetu odmah odlane, te i njegova okolina opazi, da mu je bolje. Dijete, koje prije teško disaše, ojača i baba slavi onda prave triumfe. Dakako da i sto puta ozdravi bolesnik na isti način, ako je žlijezda sama sobom pukla. Pripovijedahu mi o jednoj babi u Crnoj Gori, koja da je svu djecu „škapulala“ (spasila) od grlice, koja su bila u njezinom „liječenju“. Djeca, koja sišu, (dijete od sise) govori narod, nigda ne će uhititi grlicu.

Premda groznica (*febris intermittens*, *malaria*) na Pelješcu nije endemička, ipak je tu sasvim česta, jer Pelješćani stoje u čestim doticajima sa Neretvancima, koji nastavaju grozničavu deltu Neretve. Osobito na početku ljeta, kad idu za svoje blago kupiti slamu u Neretvu, moraju je voziti u barkama iz Neretve kući, te onda ima jako mnogo groznice. Narod groznicu sasvim dobro pozna, te je sam vrlo tačno raspoznaje. Narod misli i na aetiologiju iste bolesti, pa joj traži uzroka u otrovnoj magli na večer, ili u tomu, što mornari piju vodu iz rijeke, kad gone slamu u barkama, ili misli, da su tome krivi komari ili muhe. Radi

¹⁾ Ovo iskustvo, koje je očividno na empirički način postalo i od djeda na oca i sina prelazilo, zbilja ima svoju vrijednost, kako je dokazala nova metoda liječenja, potekla od prof. Finsena u Kodanji pomoću crvenog svjetla.

toga nareguje narodna medicina, da se putnik, ako ide u barci preko mora, dobro zamota u gunjeve, da pije mjesto vode samog vina, te da mnogo puši. To su sve mjere, koje i današnja znanstvena medicina preporuča.

U groznici razlikuje narod dvije vrste bolesti: pravu groznicu, koju liječi obično bez ikakve lječničke pomoći kininom; ona najčešće dohodi u obliku febris terciana. Osim toga ima još polimušu, koja prolazi više hronično; ona je puno gora nego prva, jer „običava varat“, te dugo potraje. Još opasnija je groznica, koja dolazi zimi. Proti polimuši često bude liječenje kininom bezuspješno; pored kinina ima cijeli niz drugih sredstava, kao proti svakoj hroničnoj bolesti, koja je teško izlječiva i česta. Najprije dolazi drinak (*parietaria diffusa*), koji svjež stuku, sku-haju u vinu, te priviju na dalak ili tvrдинu, t. j. na povećanu sljezenu. I pelinj (*artemisia absinthium*) vrijedi kod naroda kao specifično sredstvo protiv groznice. Drugi opet privijaju opnu od jajeta „na kupe od prsta“. U Sreseru ima crkva čudotvorne majke božje na morskom žalu, a ovdje nalazi se jedna vrst morskih spužica, koje valja stući, posipati paprom, pa priviti na poplate na modrom suknu. Kadgod traje polimuša sa njezinom umornošću i malaksalošću ipak dalje. Onda vlada u narodu načelo, da valja bolesniku ono dati, što poželi bolest. Jedan starac iz Janjine pripovijedao mi je, da se jednom razbolio od groznice i da je zaludu popio cijelu hrpu kinina i drugih lijekarija. Jednog dana dobio je iznenada želju, da jede sardelje sa lukom. On to pojede u meden kus usprkos velikoj žegji — i od toga časa oprostio se groznice.

Svak zna, da niko od groznice ne umire, no ipak su poznate narodu zle njezine posljedice, jer da groznica može dovesti i na „sičiju“ (sušicu). Stari mornari pak spominju poznatu poslovicu italijansku, koju su čuli na brodovima: *dalla terziana non suona la campana* (kod groznice ne kuca zvono). Ko boluje na groznici ne smije jaja jesti, jer „groznica može se povratit s jajem za 40 dana“.

Kirurgija.

Pelješćanin uopće teško gleda krv; ima tu ljudi — kao i drugdje — koji pobjegnu ili se onesvijeste, ako vide svježu krv. One, koji bez bojazni gledaju, kad krv teče, zovu ljudima tvrda srca. Poškropi li ko tle svježom krvlju, valja da se ona odmah otare, jer nije dobro gaziti krštenu krv; na dan sv. pričesti ne smije se prst „grančati“ (ogrebat), jer je to grijeh. U nedjelju ili svetac ne smiju se nokti rezati, jer od toga postanu zanoktice.

Kod svježe rane ne vlada se baš svaki razborito; malo ih ima, koji učine kod svježe rane ono, što treba, t. j. da operu ranu u svježoj čistoj

vodi i da je povežu čistom krpom. Prvo im je, da ustave krv, a to čine tako da metnu gore šećera i sirće, ili malo soli i salamure (morske vode), ili pepela od vune, koji stavljaju na mjesto, koje krvari. Jedan stolar hvalio mi se, da mu se nijedna rana ne ozlijedi i da brzo zaraste, jer odmah stavi vernića (firnis) i kole (klija). Ako se krv ustavila, onda dolazi dvojaka briga: rana može se ozlijediti (marcati), ili se može „baciti na risipelu“. Što se tiče prvoga, vjeruje narod — i to sasvim s razlogom — da je dispozicija za gnojenje (suppuratio) individualno različita. Ko nije pogane krvi, onomu se ne će rana „marcati“. „Pogana krv“ igra i u drugom smislu kod naroda veliku ulogu, jer utječe na značaj i to naročito kod jedljivih ljudi i smutljivaca. Zaraste li rana bez gnojenja, onda se ozlijegjeni uopće malo za nju brine; ali počne li se rana gnojiti, onda obično stavljaju na nju tople obloge, n. pr. lanenu kašu, brašno od fermentuna, panate ili list od kupusa na ulju. Ako je čir sazrio, t. j. kad je gnoj ispod kože već tako narastao, da sam po sebi hoće da provali kožu, onda ga probiju kadgod zlatnom iglom. Da bolje rana zaraste, ne smije ozlijegjeni jesti slanoga mesa, ni slanine ni zeleni. Radi toga govori poslovica: „Jezik ranu liječi“, t. j. i kod ozljede hoće se posebna dijeta. Kadgod razlikuje ova ista stroga dieta „ribe od kamena“ i „ribe od pjene“.

Kod svake rane valja se čuvati vazda i risipele, plamea, premda je u istini rijedak. Radi toga stavljaju se obloge od salamure (slane vode) ili od octa, vode i soli. Kao specifično sredstvo proti risipeli poznata je muka (brašno) od bobaka i med.

Panaricije, t. j. subhroničnu upalu interstijelnoga tkaniva, kako ih često vidimo na prstima, blizu nokata, zove narod prišt. Ako se prst pot prištio, valja ga liječiti kao svaku drugu ranu, koja se je ozlijedila. Ima i specijalista za prišteve na prstima, a to su neke babe, koje se bave samo tim liječenjem. Za neke prišteve veli narod, da im je uzrok „štogod treće“, t. j. biće da im je povodom vještica; takovu ranu zovu poganica (v. d.).

Drugojačije valja liječiti, kada igla ili komadić drva ugju duboko u meso. Na dotično mjesto stavljaju tada žuč od lignja ili salo od puha i to tako dugo, dok igla ili drvo samo s gnojem na polje ne izagje.

Rane razlikuju se po tome, kako su postale, n. pr. rezom, vatrom, udarom i t. d., t. j. otvorene i takove, koje ne ostave nikakve vanjske ozljede, osim možda modru pjegu. Ove su opasnije, nego one; sila, koja je zadala ranu, jest udarac. Tri su mjesta na čovječijem tijelu, na kojima može udarac postati smrtonosnim:

1. slijepo oko,
2. ožičica,
3. petenali (slabine).

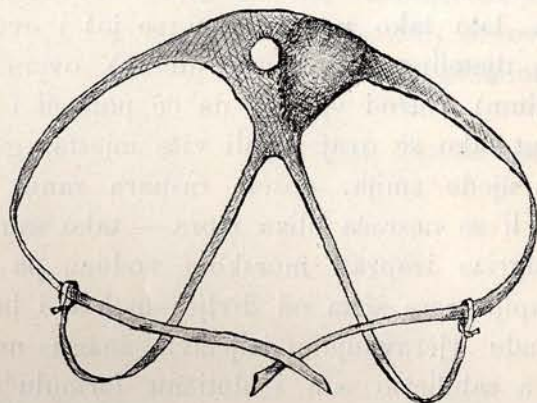
Udarac, koji nije ostavio nikakvog vidljivog traga, može imati najžalosnije posljedice, pače može „dovesti i na sičiju“. Radi toga traži se i pita kod svakog sičijavog čovjeka, nije li se kadgod udario. Ako nije, onda je tomu kriv možda rgjav pogled, „krivo oko“, ili urok koje vještice. Svježi udarac liječi se pijavicama, koje stavljaju na udareno mjesto, napokon prilijepe na nj „cerot za udarca“ ili „mast od vegjenog voska“, tamjana i sapuna. Kažu da ima u Sreseru jedan čovjek, koji rastopi malo baruta u žlicu krštene vode, pa brbljajući nekakve nerazumljive riječi povuče na dotičnome mjestu niz čudnovatih krugova i križeva. Kad sam jednom pitao za ove riječi jednoga njegovoga rođjaka, da ih zabilježim, reče mi ovaj, da se to smije kazati samo na veliki petak i da je veliki grijeh te riječi bez uzroka govoriti. U Crnoj Gori stavljaju „roška i vodu od skuhane koprive“. Na osobiti način liječe „teški udarac“, kako se isti nerijetko dogagja, kad kogod pane sa tovarice ili mazge¹⁾. Ubiju brava, te stave dijete ili bolesno udo u vrući bravlji drob. Pripovijeda se, da su ovo sredstvo prije osobito stari rado upotrebljavali, a upotrebljavalo se i onda, kad je kogod pao sa stabla. Ne valja se uspinjati na smokvu, jer je na njoj glatka kora, a i otrovne zmije na njoj najradije počivaju, pa pošto zmije imaju sličnu boju kao smokvina kora, teško ih opaziš, pa te lako upeknu. Ako se uspinje ko na smokvu na dan sv. Bartolomije, sigurno će smokva usahnuti.

Ljudi, koji su slomili ili iščašili kost, vrlo će rijetko poći lječniku. Najprije idu čovjeku, koji ima u takovim slučajevima tobože „više pratike“ nego lječnik. Za mojeg vremena živio je u Janjini jedan starac, Poluta, koji je imao nadimak „Kujalo, što načinja ruke“. Cijela općina bila bi se možda pobunila, kad bi bilo kojemu lječniku palo na pamet, da ga javi oblasti kao vračara. On je polomljene i iščašene kosti tako „načinjavao“, da je bolesno udo morao neko čvrsto uhvatiti, pa bi, što je više mogao, udo vukao, dok je bolesnik užasno od bolova vikao. U onom trenutku, kad je začuo, da je štogod škrgutnulo, pustio bi bolesnika veleći: „sad je štuklo!“ i povezao bi čvrsto bolesno udo. Kod luksacija ramena upotrebio bi jabuku, koju je metnuo pod pazuhu bolesniku, pa je jedared prignuo rame. Narod bijaše uvjeren, da je majstorski znao liječiti slomljene kosti. Dakako da sam mogao često puta vidjeti, kako je načinio „frakture“ i „luksacije“, koje su bile proste kontuzije. Ako je ko slomio kost, običavao bi rećeni „Kujalo“ učiniti tri križa više dotičnoga mjesta, neko bi morao dobro i čvrsto držati slomljeno udo, koje bi onda on zamotao nekakvom kašom, koju je

¹⁾ Mlado i staro, muški, ženske, djeca, svi jaše radi rgjavih puteva na tovarici ili na mazgi. I ženske sjednu na samar, t. j. sedlo od drva, i to tako, da obje noge vise na jednoj strani. Dok jašu, pletu bječvu.

svario od korijena neke biljke; na nj' stavio je još nekoliko drvenih štapića; t. zv. ekstenziju, kojom kirurg nastoji zapriječiti, da kost postane kraća, smatraše suvišnom. Za omot nije se više brinuo, jer rečeni korijen od biljke sodule (*symphytum tuberosum*) sasvim je postao tvrd uslijed toga, što ima u njemu mnogo škroba. Je li ko slomio radius, kako se to često dogagja blizu ručnog zgloba, stavljao bi konoplje, koje je omočio u bjelance od jaja; i ovaj omot brzo otvrdne. No često sam vidio, pošto je preko mjere konopljom ruku stegnuo, da je uslijed toga postao oedem dotične ruke, koja je sasvim pomodрила i sasvim natekla; osim toga često se je ruka uglasto izliječila pa tako i zarasla.

I od kile, t. j. kad se je čovjek ištetio u petenelima, pruža narodna medicina svoju pomoć. Djeca i mladi ljudi moraju nositi neophodno

Slika 3. Povez za kilu u djece. (Skrojila ga neka žena u Janjini.)

ventrigu, fašicu, tringed. Majke pokazuju pri priregjivanju ovakih omota često veliku vještinu, ali ujedno nastoje da ovu pogriješku svoje djece, osobito ženske, svakako sačuvaju kao tajnu u očima svijeta. U Janjini pokazala mi je jednom mati jednog 3-godišnjeg dječka jedan potpasač, koji je bio zbilja sasvim praktičan, jednostavan i jeftin. Rekla mi je, da ga je iz vlastite glave izmislila, a da dosle još nigda nije drugoga vidjela. Bijaše to mala tungjelica sa otvorom za penis i sa četiri vrpce, od kojih je jedna pošla preko pasa, druga ispod stražnjice (*slika 3.*).

Kod pupačnih kila (*omphalokele*) meću majke u vuni zamotani batakun (stari četvrtak = 4 novč.) na pupak. Kadgod upotrebljuju i simpatična sujevjerna sredstva. Tako na pr. u Janjini vode dvije čiste sirote u ime svetog trojstva u oči sv. Ivan-dana ili u jutro na novi mjesec kilavo dijete kroz mladi dub, koji su u dvije polovice rasjekli; polovice duba moraju roditelji bolesnog djeteta držati; ove polovice opet se svežu likom, istom što je dijete krozanj prošlo. Ako dub sraste i ozdravi, ozdraviće i dijete od kile.

Sredstva, koja rabe u narodu, kad koga ujede zmija, hoću samo mimogredno da spomenem, jer sam o njima opširno govorio na drugom mjestu ¹⁾.

Zmiju otrovnicu (*Vipera ammodytes*) zove narod na Pelješcu različitim imenom: crnokrug, crnopečica, poskok, pepeljuba. Manje opasan je zlotrotrus (*Callopeltis quadrilineatus*), konjuha, koja skače, kravošac ili kravošica (*elaphis cervone*). Sasvim bezazlena je smičalina (*Coronella austriaca*) i glavor (*pseudopus apus*²⁾). O ovomu zadnjemu, koji ni ne spada među zmiје, govori se, da sam kolje zmiје. Glavora vidjeli su čobani, kako se je borio sa crnopečicom, pa pošto ga je ona ujela, bježi vazda iza toga malo podalje, da se izvali na kostriću (*sonchus oleraceus*); zatim se je vazda sa novom snagom povratio u boj, dok je pobijedio zmiју otrovnicu. Nešto slično čuo sam i u Trsteniku, samo ne o glavoru, nego o mački³⁾.

Radi toga običaje narod uvijek stavljati stučenog kostrića na mjesto, gdje je zmija ujela. Isto tako upotrebljuju se još i ove biljke: janjetina (*teucrium pollium*), djetelina (*trifolium pratense*), ovjan (*inula squarrosa*), voštica (*brachypodium*). Narod vjeruje, da će pomoći i kuhana ječmenova kaša, pa onda barut, ako se ovaj zapali više mjesta, gdje je ujela zmija. Kadšto onaj, koga ujede zmija, nožem raspara ranu, da može otrov iz nje isprati. Dogodi li se nesreća blizu mora — tako sam čuo u Žuljanima — valja ranu od ugriza izaprati morskom vodom, pa lugom i octom, i onda neka se nakaplje gore soka od divlje smokve i luka.

U Bristoj imade vjerovanje u izlječivu snagu nekakvog zmijskog kamena sv. Pavla a zabilježio sam i dotičnu formulu⁴⁾. Dragutin Hirc navodi jednu pripovijetku o sličnom kamenu, koji je imao jedan vojnički liječnik u Lici; isti kamen oteli su jednoj zmiји, kad je htjela pomoći jednoj istučenoj i polu-mrtoj drugarici⁵⁾. Pošto zmija taj kamen nosi na glavi, lako možemo da rastumačimo savjet, da iza ujeda treba istući zmiјinu glavu, pa priviti na ranu. Narod misli, da zmiјin otrov, kad ona crkne, spusti se u njezin rep, i da za to rep požuti. Pored toga omataju ujedeno udo više ujeda čvrsto konopom, da se otrov ne penje u tijelo. Ako dotično udo nateče i pomodri, valja ga još dalje povezati. Ujedenoг čovjeka ne smiješ kući nositi, već ga valja voditi, jer bi inače umro. Žuljani svjetuju takomu, da što god više može popije čiste rakije i zabra-

¹⁾ „Aus dem Volksglauben von Sabbioncello“. „Schlangenglauben“. „Zeitschrift für österreichische Volkskunde“, sv. III., str. 54.

²⁾ V. i moje predavanje o životinjskim otrovima, koje sam držao na kongresu liječnika Hrvatske i Slavonije u Zagrebu, 1899. „Liječn. Vjestnik“, 1899.

³⁾ I Plinius spominje u svojoj „Historia naturalis“ (L. 23.) sličnu stvar o lasici i zmiји; no mjesto kostrića preporučuje rutu.

⁴⁾ Na ozn. mj. str. 56.

⁵⁾ „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“. Zagreb 1896. Str. 12.

njuju mu zaspati. Radi toga kod ovakova bolesnika straže i bez prestanka ga potiču, da govori. Ne valja zatajiti, da su baš ova posljednja sredstva posve racionalna i razborita.

Osobito pogibeljna je pepeljuha (vipera); druge zmiје obično pobjegnu, kad vide, da se čovjek približava; pepeljuha megjutim čeka i ujede. Govori se, da ona ima i moć hypnotizirati ptice, koje vabi k sebi čudnovatim glasom, sličnim ptičijem glasu. Najviše voli zmiја smokvina stabla pa s njih ne silazi prije, dok ne ujede čovjeka ili koju drugu životinju. Ova zmiја čeka dapače nekoliko nedjelja ili mjeseci, dok ne ujede; pa prije voli da sasvim izmršavi od gladi. Da se zaštitish od zmiјskog ujeda, namaži sokom od luka ruke, što vrijedi osobito za one, koji hoće da beru smokve. Znak, da je ova zmiја otrovna, jest bohorić na njezinoj glavi.

Za viperu mogao sam od god. 1897. zabilježiti još ova synonyma, koja upotrebljava narod: srtica, kusica (Trstenik), crnostril, srpina (Popova Luka), huhurača (Kuna, Pijavičino); za vrst *tropidonotus natrix*: sopulja; za vrst *coronella*: plavokrug.

I pauk ima otrovan ujed; radi toga govori se u dotičnoj molitvici:

U ime Boga i sv. Pavla
ne bojim se zmiја ni pauka,
nego Boga i sv. Pavla;
pridamnom je rute i tamjana
i kamena sv. Pavla.

Najpogibelnijim smatraju križaka (epeira diadema). No razlikuju „pauka od arije“ (zraka) i „pauka od zemlje“. Ujede li pauk od zraka ili culjavac, onda valja pored sredstava, što smo ih nabrojili već kod zmiјskog ujeda, objesiti se rukama na gredu u tavanu, pa „culjati“, valjda na mjesto da ujedenoг vode po sobi, da ne bi zaspao. Kad ujede „pauk od zemlje“ valja ujedeno udo neko vrijeme držati zakopano u zemlji.

Oteklina, koje nastanu iza ujeda škorpionova, liječe t. zv. uljem od škorpiona; u tu svrhu bace živoga škorpiona u bocu, u kojoj je čisto maslinovo ulje, pa ovo kod potrebe upotrebe.

Pod imenom tarantela označuje ovdje narod ne poznatog pauka, nego jednu vrstu gušterice, *Hemidactylus verruculatus*, za koju misle, da je gubava i otrovna. Za vrijeme cijele moje dalmatinske prakse nijesam čuo ni za jedan slučaj ujeda od tarantele.

Ujede li osa ili pčela, valja stavljati obloge od kvasine, kasnije kupusov list smočen u maslinovom ulju. O otrovu žabe govorićemo kasnije. Kad ujede bijesan pas, preporučuju češnjak, kojeg treba što više moguće gristi i pojesti.

Primaljstvo i ženske bolesti.

Vrijeme, kad je žena trudna (noseća, bregja, u bremenu) traje devet mjeseci. Od onoga časka, kad oćuti da se dijete miće, računaju se četiri mjeseca i pō do poroda. Trudna žena ima obično ćudnovate želje, koje joj svakako valja ispuniti; ako joj se ne da, što želi, onda će dijete poželjeni predmet cijeli svoj život kao madež na svom tijelu nositi, n. pr. grožgje, komad svinjskog mesa sa dlakama, cvijet i t. d.¹⁾. Budućí spol djeteta može se poznati po licu noseće žene: ima li žena u licu puno maća (pjega) — biće cura, ako joj je lice lijepo i bez pjega — biće momak. Noseće žene, osobito takove, koje su prvi put u bremenu, često imaju u utrobi neizvjesne bolesti, radi kojih rado pitaju babicu, ili kakvu mudru ženu, da im reće, šta to znači. Ova je mudra žena često izvana „pretraži“, pa zastrašenoj ženi navješćuje znamenitu i važnu diagnozu, da se njoj „kalalo“ (dolje spustilo) dijete; drugi put opet radi promjene „kalala se je materica“ (rodilja, luter). U ovom slučaju treba odmah „dignuti“ dijete, te radi toga skuhaju malo govegjega ili bravljega mesa, načine iz toga pogaćicu, posiplju kanjelom, pa stave više „krila“ na trbuh, pa sve poviju širokim pasom. U Trsteniku vidio sam, kako za oto upotrebljuju ispečeno svinjsko meso. Da mogu dijete bolje nositi, prilijepe trudne žene cerot od smole na krsta. Pred porogjajem moraju se trudnice ćuvati, da ne pogledaju mrtvaca, jer bi dijete kroz cijeli svoj život imalo blijedo lice kao onaj mrtvac.

Dogje li na ženu „bolest od rogjenja“, legne na postelju ili na tle. Kazivali su mi, da žena može na tlu bolje ragjati nego u krevetu. Ako je porod težak, namoće „prekršteni gospin cvit“ (*Hypericum perforatum*) u vodu; otvori li se u vodi ovaj cvijet, rodiće žena, ako ne, umrijeće.

Ne će li kućica (posteljica, placenta) iza poroda brzo izaći, taru utrobu prstima i rukom, koju su prije malo smoćili na svijeei. U Kozlu davaju luga i meda na utrobu; u Bristoj misle, da kućica mora prije sagnjiti, dok izagje. Zvali su me jedan put bolesnici, kojoj je kućica 13 dana iza poroda u rodiljci ostala; žena je ozdravila. Kućicu je najbolje zakopati ispod ružice, jer će onda dijete imati ružićasto lice. Kad je porod gotov, valja najprije „naćinit utrobu“. Za tu svrhu protaru utrobu polako uljem, pa povežu pasom; preko krila stavi se komad tvrde krpe ili smotani rućnik, da se umorena rodilja stegne.

¹⁾ U Bosni paće vjeruje narod, da osim toga i onaj, koji nije dao trudnoj ženi ono, što je požudila, biće pećepsan jećmíkom (*hordeolum*) na vlastitome oku. V. dr. L. Glück: „Narodni obićaji pri porogjaju“. „Glasnik zem. muzeja“, 1890., sv. II., str. 286. I uslijed kragje matere može u Bosni dijete dobiti madež. Sr. S. R. Delić: „Nešto o narodnim gatkama“. „Glasnik zem. muzeja“, 1891., sv. III., str. 216.

Izgubi li trudna žena svoje dijete prije vremena (abortus), mora se dijete brzo zakopati; ako se dijete kako treba ne ukopa u svetu zemlju, doći će sigurno grad i krupa. Kod blizanaca vjeruje narod, da samo onda ostanu živi, ako su istoga spola. Prvoga blizanca ne smije žena prije staviti na prsi, dok drugoga ne rodi.

Ispucane bradavice, kad navali mlijeko, pokrivaju krpicom, koju su nakvasili otopljenim „uljem od sviće“, ovu pak koricom od oraha. Tako se zapriječi, da se neprestano ne taru. Drugo ovdje posipaju bradavice praškom od isprženih limunovih zrna, ili špica od mrtakulja; prije valja prsi poskropiti krštenom vodom.

*

Od ženskih bolesti najčešće su poteškoće pri menstruaciji. Kod grčeva u utrobi valja protrti utrobu rastopljenom svijećom, ili staviti na bolješljivo mjesto kupusov list, namočen u istoj rastopini. Postane li menstruacija nepravilnom, onda vele, da se je „smela“ ili „ištetila krv“. Radi toga valja opet „napraviti krv“. Domaća su sredstva za to: uvarci od betonike (*Betonica officinalis*), kadulje (*Salvia officinalis*) ili popunca (*Linaria Cymbalaria*). Kad padnu noge, t. j. oslabe, običavaju ih „mazati rutom, poiriganom na ulju“. Izagje li o pontima (u zemanu, menses) puno krvi, povežu ruke i noge ubručićem. Trpi li žena od dječije žile, to se povežu noge ispod koljena; crvenu svilu uzimlju onda, boluje li ista od grčeva u butima. Jesu li zemani sasvim slabi ili nikakvi, mogu dovesti na sićiju. Jamačno se tu zamjenjuje chlorosa sa tuberkulosom. U Orebiću i Trpnju stavljaju se djevojke za nekoliko sati na sunce, da dobiju zemana; samo sunca u mjesecu martu moraju se čuvati, jer: „bolje, da te zmija ujede, nego da te marcano sunce upeče.“

Dječije bolesti.

Je li majka valjana, najbolje se vidi po njezi, što je posvećuje svome djetetu. Lijepa i zdrava djeca ponos su majčin, no ona ne smije ih hvaliti, jer „sramota je svoje dijete hvaliti“. Isto tako ne čuje mati rado, kad tugjinac njezinu djecu hvali, jer bi joj možda mogao „rgjav pogled“ ili „urok“ nahuditi, pa bi se dijete još moglo i razboljeti. Akoprem se majke na Pelješcu odlikuju svojom ljubavi spram djece, ipak tu često i pretjeruju, pa tako možemo lako da razjasnimo sebi neke neobične i praznovjerne običaje.

Veliki dio djece na Pelješcu ima na glavi izmegju kose nekakve ljuskaste kraste, koje tu zovu timenice. Narod misli, da se dijete s njima rodi, te da je to nečista krv, koja se tu iz glave isparuje. Radi

toga ne valja ove kraste dizati, niti ih liječiti, jer bi se inače nečista krv „bacila natrag“ i naškodila. No odista to nije ništa drugo, nego nečistoća, koja se tu s vremenom nakupi, jer uslijed oskudice vode¹⁾ ne mogu majke dijete svaki dan kupati i nečiste ljuške odstraniti. Katkada počnu se ove tjemence gnojiti i pretvore se u perušac; kosa djelomice ispane, no roditelji se toga puno ne boje, jer znaju, da će kosa iznova narasti.

Ako dijete ne može lako usnuti, davaju mu ispod tungjelice t. zv. spanak, t. j. gnijezdo jednog kukca (*Mantis religiosa*), koji se često nalazi u grmu. Svakako je to puno nevinije sredstvo, nego makov sok, koji je ovdje posve nepoznat. Ako se je zajelo dijete izmegju gibica (ili kimenata) (ekzema modidans regionis inguinalis), onda onu kožnu bolest općenito smatraju rizipelom i to radi toga, što dječija nježna koža lako pocrveni. Najčešće načini se ova crven blizu spolovila (ekzema intertrigo) i to uslijed mokrenja. Kao specifično sredstvo služi crvotočina, t. j. brašno, koje ostavlja crv u drvu. I ako ništa djetetu ne šali, posiplju ga crvotočinom, jer „svaki povitak valja posut crvotočinom“; u Trpnju pak upotrebljavaju kod žestokih ekzema jarčev loj. Proti lispačini namažu dotično mjesto medom; lispačina zovu male bijele pjege (*Aphthae*), koje djeca često dobivaju na jeziku i na nepcu.

Usljed loše pitke vode i ne vazda sasvim čiste hrane boluju djeca često od gujavica (*Ascaris lumbricoides*). Narod misli, da crv želi slatku hranu, i za to da ne ide samo na dvor kroz stražnjicu, nego katkada i kroz usta, jer „slatko guju uzbrdo poteže“; radi toga mora dijete golopera (*Balsamita major*) i kaplju rakije da popije, pa mu dadu još lavatin (klistir) od ruzmarina. Kao općenito sredstvo poznat je češnjak (bijeli luk), kojega navežu na konac, te ga objese oko vrata bolesnog djeteta. Na ožičicu (regio gastrica, pero) priviju komad u rakiju smočene fanele. Crv ne može češnjakova vonja podnijeti. I lišće od praske (breskva) goni guje doli, pa ga radi toga djetetu privijaju na prsi i na vrat. Nije dobro kad dijete jede puno jaja, jer „jaja čine guje“. Kad dijete svrbi nos, sigurni je to znak, da ima guje. I trakavica (*Taenia*) ima ovdje dosta. Vidi li majka u blatu svog djeteta članke (*Proglottis*), skuha mu bubača (*Chrysanthemum cinerarifolium*).

Na poluotoku puno je rašireno vjerovanje na vanprirodni izvor dječijih bolesti. Ako djetetu ispadaju brzo kose, govore: „biće ga uhitio kogod teške ruke“. Kad djeca spavaju, čuvaju ih majke brižljivo od onih ljudi, koji hoće umoreni k njima pristupiti. Ako se tako dogodilo, onda

¹⁾ Na Pelješcu nema žive vode, samo na malo mjestima, nego ponajviše gustirne (cisterne) sa kišnicom.

personificiraju uzrok bolesti, koja je nuzgredno kasnije došla, pa vele: došao na dijete umor¹⁾).

U istočnom dijelu poluotoka vjeruju u rgjav pogled ili krivo oko; najviše ga imaju vještice, koje se obično preobuku u poderano prosjačko odijelo, pa se skitaju po selima. Dijete počne se sušiti, pa kad umre, dogje vještica, iščupa mu srce iz grudi i izjede ga. Ali i u običnog čovjeka, koji nema zlih svojstava kao vještica, može biti rgjav pogled ili može svojim urokom djetetu nahuditi. Za to, ako ko upita ženu, koja doji, kako joj je njezino zdravlje, ona će odgovoriti: „Sad imam dosta mlijeka — ne budi mi uroka!“ Radi uroka i ne smije niko dijete hvaliti.

Kod starije djece boje se najviše raketike (rachitis) i straha. Radi udova, koja je raketika pregnula, potraže savjeta u bahorice. Ova metne dijete na veliki stol, ispruži mu ruke i brbljajući nekakve nerazumljive riječi mjeri mu tijelo posvećenom voštanom svijećom i to isto onako, kako se mjeri platno laktom ili metrom. U Žuljanima vidio sam, kako su napunili slamnicu rakatičnog djeteta „vogom od mora“ (morska trava — jod?), koju su prije oprali u vinskom moštu. Na isti način kao kod kilave djece običavaju nositi ili voditi rakatično dijete kroz rascijepljeni dub, samo s tom razlikom, da dijete mora popiti uvarak kore istog stabla.

Uzrok prolijavice (lijavice), koja je radi nehigijeničke hrane osobito ljeti tako česta, rijetko traže u pravom izvoru, nego ponajviše u nadnaravnom djelovanju. Ako dijete naglo pogleda u zrcalo, može da dobije lijavicu. Radi toga ćeš u sobi, gdje su djeca, vrlo rijetko naći ogledalo, a ako ga imade, to je vrlo visoko obješeno. Često se razboli dijete tobože bez ikakvog uzroka; problijedi, snuždi se, te budne zlovoljno i često se prepane. To je ponajčešće posljedica t. zv. cholera infantum (ljetno otvorenje) i zajedničkog crijevnog katara. No narod ne smatra tu bolest prirodnom, pa veli, da je djetetu nahudila straha²⁾. Tomu može biti uzrok kućak, koji je naglo zalajao, mazga ili miš, vika i t. d. Post hoc,

¹⁾ V. članak A. J. Carića: „Ukosa (umora)“ u „Glasniku zem. muzeja“, 1897., str. 713. u kojemu se opisuje narodno vjerovanje na otoku Hvaru u Dalmaciji. Isti je pisac zabilježio u jednom kasnijem članku („Predrasude o ženi prije i poslije poroda“, „Glasnik zem. muzeja“, 1898., X., str. 159.) nekoja možda ne sasvim jasno rastumačena narodna vjerovanja, po kojima treba da baš umoreni otac položi svoju kapu na zivku svog djeteta.

²⁾ Isti predmet zovu u Bosni „strava“, te imaju slične mjere i sredstva kao u Dalmaciji. V. L. Grgjić-Bjelokosić: „Narodna gatanja“ („Glasnik zem. muzeja“, 1896., str. 151.). U ovoj raspravi navodi Grgjić i jedno posebno gatanje za stravu. Sadik ef. Ugljen priopćio je u „Glasniku zem. muzeja“ (1893., sv. V., str. 168.) bosansko-hercegovački običaj saljevanja olova u čašu vode, koju valja dijelom popiti, dijelom njome krov kuće poškropiti. Sr. i članak dr. L. Glücka: „O stravi“ („Glasnik zem. muzeja“, 1892., sv. IV., str. 70.). Ženu, koja se bavi liječenjem od strave zovu stravarušom. V. M. F. beg Kulinović: „Nesto o narodnom praznovjerju i liječenju u Muhamedovaca“ („Glasnik zem. muzeja“, 1898., sv. X., str. 520.).

ergo propter hoc. Najomiljenije sredstvo protiv straha jest „voda za strahu“. Ova se pripravlja ovako:

Uzmu tri vrha mažurana i tri vrha ivice, metnu u čašu (žmuo) vode, koju „pokriju našupkanom modrom kartom“; preko nje postave unakrst otvorene nožice; sve treba močiti preko noći. Kad beru ivice, treba samo vrh odlomiti a korijen štediti. O tome svjedoče stihovi:

Govori mi Iva:
Ne guli mi žila,
vratiće nam sina
od mrtva živa!

Drugi dan mora bolesno dijete ispiti tu čašu.

U Žuljanima i Popovoj Luci vjeruju, da rgjavo utječe na čovjeka mjesečevo svjetlo, koje zovu zdraka ili zdračina; najpogibelnija je zdraka u žatvarima t. j. u mjesecima, u kojima je žetva. Radi toga skrivaju majke djecu svoju brižno pred mjesecom. Ostavi li ko svoje dijete na mjesecu, postaće blijedo kao mjesec, pa se malo po malo razboli — „mjesec može popit dijete“; dijete izgubi svoju snagu, veselost, smršavi (Gastroenteritis!) i umire polako i bez stenjanja. Snaga mjesečeva ima svoj utjecaj i na dječije pelene. Ako su pelene dječije više vremena visjele na mjesečini, mogu one isto onako da utječu, kao da bi samo dijete bilo ležalo na mjesecu. Sredstvo protiv zdrake dosta je komplicirano. Valja naći čistu sirotu, koja će o ponoći sasvim gola tri puta hodati oko kuće, u kojoj leži bolesno dijete. Tom prilikom mora sabrati sve trave, koje nagje na putu, te ih skuhati u novom zemljanom loncu, procijediti ih i njima cijelo dijete oprati. To treba učiniti tri noći uzastopce. „Ako bude zdraka, sve će popit lonac!“ kažu oni.

Kožne bolesti i syphilis.

Najpoznatija kožna bolest je plamac ili risipela (Erysipelas). Tim imenom označuje narod gotovo svaku akutnu, naglu promjenu kože, kada ova pocrveni. Radi očitog protuslovlja u daljem toku bolesti nastoji sebi narod isto rastumačiti poslovice: risipela ima devet načina. Najobičnije sredstvo protiv plamca jest kaša ili prašak od bobaka. I kamomilu običavaju sipati kao fini prašak na dotično mjesto, ili je stavljaju kao mlaki oblog. Katkad, ali ne tako često, vidio sam, kako su upotrebili za tu bolest crvotočinu, t. j. brašno, što ga načini crv u drvetu. U Zaradežu svjetuju, da valja skuhati u octu krvaricu zemlju pa priviti. Već prije smo govorili, kako upotrebljavaju crvotočinu kod ekzema intertrigo.

Imenom oparoš označuju crvenu promjenu kože (Ekzema solare, thermicum), što dolazi često uslijed povišene ljetne topline ili kod bolesnih od punture, jer zamotaju bolesnika silesijom krpa i odijela. Različite kožne bolesti postanu takogjer radi manjkave kožne njege i uslijed nečistoće. Za primjer eto vam tjemence, o kojoj smo malo prije govorili.

Nevina urticaria (šklopac) zadaje mnogoj majci — tout comme chez nous! — velikog straha, pa je radi toga razumljivo, što se često govori o silnom uspjehu kojeg vračara ili koje bahorice. Jer šklopac, kako je poznato, može se izliječiti sam sobom bez ikakvog sredstva. Crvena mjesta običaju poškropiti posvećenom vodom a u znaku križa i to čine kozijim repom, t. j. uzicom od kostretine. Šklopac na nogama zovu naboljak; on postane, kada ko nagazi na blato od kućka bosom nogom. Male čvorčiće u djece (Akne) zovu podjiznica i liječe ih crvočinom.

Furunkule i karbunkule zovu Pelješčani čir, prid, prišt, poganac, poganica. Kod prvih daju obloge od tople lanene ili kukuruzne kaše ili od kruha (panata). Poganac i poganica su puno pogibeljniji, jer narod misli, da su postali nekakvom natprirodnom moću te utjecanjem zlih duhova. Ako ne pomažu domaća sredstva, valja zaklinjati poganicu pomoću osobite poslovice¹⁾.

Bradavica imadu dvije vrste: rogjene bradavice (madež, mača) i stečene²⁾. Prve ne valja dizati, jer ih je Bog dao³⁾; druge daju se lako izliječiti i nestane ih od svježeg soka nezrele smokve. Vidio sam dva slučaja, u kojima je zbilja ovakvih bradavica nestalo uslijed liječenja smokvinim sokom.

Čirove na nozi (ulcus cruris), koje je tako teško izliječiti, namažu tankom mašću, ili katranom, ili stavljaju mlake obloge od kamomile. Negdje ih rado i sami otvaraju, da prije zarastu, i to najbolje kad metnu na njih krupnik travu, koja „otvara čire“. U jednom slučaju od psoriasis iz Trpnja našao sam meda i brašna (muke) od bobaka.

Na otoku Mljetu ima posebna bolest, koju zovu guba, kojim imenom označuju drugi Jugoslaveni poznatu bolest lepra. Pelješčani misle, da je mljetska guba okužljiva. Imao sam prilike da ove

¹⁾ Vjerovanje o poganici opširnije sam izradio u raspravi „Die Poganica und ihre Varianten“ u „Zeitschrift für österreichische Volkskunde“, Beč 1900., gdje sam naveo sve dotične formule.

²⁾ Sr. Ivan Zovko: „Nesto o madežu“. „Glasnik zem. muzeja“, 1890., sv. II., str. 117. U Gacku, vjeruju, da će dijete u utrobi dobiti veliki crveni madež, ako trudna majka naglo spazi požar; proti tomu rabi kao lijek sprženi prah od truda, koji su užegli pri vagjenju žive vatre. V. E. Lilek: „Vagjenje žive vatre“. „Glasnik zem. muzeja“, 1893., sv. V., str. 36.

³⁾ Radi toga bijaše mi jednom teško nagovoriti svojtu jedne djevojke, koja je k meni došla radi operacije na labium leporinum. Ova i ona tetka nagovarale su je, da nije dobro dirati u rogjeno, jer ne će dobro proći. No iza operacije govorili su svi drukčije.

mljetske „gubavce“ pretražim na licu mjesta sa glasovitim leprologom Ehlersom iz Kodnja u Danskoj, pa smo našli, da ova bolest sa pravom leprom nema ništa zajedničko¹⁾.

*

Veneričke i syphilitičke bolesti su na Pelješcu relativno rijetke; no češće su blizu Neretve. Osobiti običaji i navike štite pučanstvo od spolne infekcije. Tako se smatraju Pelješčani pravim potomcima slavne republike dubrovačke, koja u tom pravcu imagjaše svoje vlastite zakone. Dalje vlada tu nekakva nevidljiva razdioba pučanstva i različitih slojeva, koji se nerado miješaju; napokon smatra Pelješčanin Neretvanca inferiornim čovjekom. Vrlo se rijetko dogagja, da se mladić svojoj mladoj iznevjeri, ako je ona dobila nekakva prava prema njemu. Ima sela na Pelješcu, u kojima bi mladić proigrao svoj glas, kad bi svoju mladu ostavio.

Kapavicu donose mladići obično iz Dubrovnika, kao uspomenu na svoj vojnički život, čankir „iz Amerike“. „Zlo od žena“ (syphilis) i „kapavica“ sramota je po mladića, pa ovi taje tu bolest, gdje mogu. Čudno je, da i kilu (hernia) ubrajaju u sramotne bolesti. Za kapavicu kuhaju jednake dijelove drijenka (*Parietaria diffusa*) i sljeza (*althaea officinalis*).

Očne i ušne bolesti.

„Ako te oko zaboli, valja ga laktom trt!“ — Ova poslovice najbolje označuje pažnju, kojom treba oko liječiti. Nasuprot tomu vidio sam često sasvim luda sredstva za bolesne oči, pače saznao sam i za operativni postupak. Ječmik liječi se obično toplim oblogom tako dugo, dok sazrije i sam pukne. Često namuzu svježega mlijeka iz ženske sise u oko. Isto sredstvo upotrebljavaju kod „krvavog oka“ (conjunctivitis), te ujedno kaplju i maslinovo ulje. Kao pametniji lijek valja smatrati morsku vodu, kojom peru oko i stavljaju je na čelo. No vidio sam gdjekad i jedno glupo sredstvo, t. j. slih ili smolu od uha, koju stavljaju u zapaljeno oko; ali tu treba uzeti slih iste „bande“ (strane)²⁾.

Najviše se boje očnih bolesti, koje postanu na roženici (cornea), osobito preko zjenice (pupilla). Veliku pažnju, kojom valja čuvati oko i veliku bol u oku naglašuju narodne poslovice: „čuvati, kako zjenicu od oka“ ili: „boli kao zjenica u oku“. Narod očito tu mješa zjenicu sa roženicom.

¹⁾ V. našu zajedničku publikaciju „Mal de Meleda“ u „Archiv für Dermatologie“, 1897.

²⁾ Nešto slično zabilježio je Iv. Klarić za okolicu Livna. V. Iv. Klarić: „Nekoliko narodnih lijekarija iz okolice Livna“. „Glasnik zem. muzeja“, 1899., sv. XI., str. 178.

Česta očna bolest (herpes corneae) dobro je narodu poznata. Dolazi na roženicu pod oblikom bijelih pufica (mjehura), koje se brzo raspadaju u herpetičke čiriće, pa ne liječe li se redovito, prelaze u bijelu pjegu (leukom) ili prouzroče pače zapaljenje cijelog oka (panophtholmitis). Pošto iste pučice postanu gotovo bez ikakvog uzroka, označuje ih narod imenom poganica, jer misli kod njih na nekakvu tajanstvenu zlu moć. Narod sebi na ime predstavlja, da očne bolesti ne mogu postati drukčije, nego mehaničkim utjecajem, kao što su na pr. udarac, rana, tugji komadić u oku, vjetar i t. d. pa govori u protivnom slučaju: „poganica nije došla po udarcu, nego po krvi“. Radi toga smatra se postanak poganice većim dijelom kao što „učinjeno“, i to ili rgjavim pogledom vještice, ili urokom ili nametom, t. j. ako dotični čovjek na nekakvu stvar nagazi (natrupi, nasrne), koju mu koji neprijatelj na put stavio, da mu naškodi.

Ako je poganica nastala od krvi, pomaže najbolje ljutika (porrum), češanj (allium) ili rosopast (chelidonium). Bolesnik ide muškom ili ženskom specialisti za poganicu u oku, koji takne rečenu „pučicu“ oštrim krajem češnja ili korjenom od broča (rubia tinctorum), kojim se crveno bojadisaju jaja. Takove dvije babe poznao sam u samoj varoši Janjini, koje su znale „dizat poganicu u oku“. Čuo sam, da u Stonu jedna baba zna dizati poganicu zlatnom iglom. Korijen od broča upotrebljavaju i kod kljena u oku (leukom), t. j. kod bijele magle, koja postane na rožnici obično iza herpesa; dotično mjesto na rožnici treba istim korijenom nešto nagrađati, pa brižljivo metati mlake obloge od pofriganih jaja i kore od divlje masline.

No čim okolina bolesnikova vidi, da njegova poganica na oku „ide sve to u gore“, onda nema sumnje, da je poganica „učinjena“. Sad ne pomažu nikakvi lijekovi, nikakav lječnik. Ima samo jedno sredstvo: valja „zaklinjat poganicu!“ Jedno takovo zaklinjanje, koje sam zabilježio u Janjini, glasi ovako:

Razboljela se Ane Petrova
od pogane poganice,
od nametne nametnice,
koja joj ne da spavati,
niti jesti, niti piti,
ni u crkvu hoditi,
ni Bogu se moliti.
Susreo je gospodin Bog
i djevica Marija
pa je pita:
„Gdje ideš, Ane Petrova?“
„Progji mi se, ne mogu ti,

nego bolujem od pogane poganice,
od nametne nametnice,
koja mi ne da spavati,
niti jesti niti piti,
ni u crkvu hoditi,
ni Tebi se Bogu moliti!“
Pa govori joj gospodin Bog
„Ne boj se, Ane Petrova,
ja ću te osloboditi!
Hajde otele,
pogana poganico,
nametna nametnico,

rotna, botna,
izagji Ani Petrovoj
iz glave, iz vlasi,
iz očiju, iz ušiju,
iz trepavica,
iz prsiju, iz legja
iz mišica, iz prsta,
iz nokata,
iz ruka, iz noga,
iz tabana;

nastani se u čarove stijene,
gdje kokot ne pjeva,
gdje kobila ne kotí,
gdje vò ne riče,
gdje ovca ne bleji,
gdje kokoši jaja ne nose!!
Otišla pogana poganica
i ostala Ane Petrova
zdrava i čitava,
kako od majke rogjena.

Kod zaklinjanja valja poškopiti bolesnika krštenom vodom u obliku križa i to na dotičnim mjestima, koje se u zaklinjanju naglašuju¹⁾. U ovom zaklinjanju se poganica — kako smo vidjeli — uosobljuje, personificira²⁾.

I za liječenje bolesti ušiju našao sam na Pelješcu nekoliko izvrsnih kućnih sredstava. Od ušnih bolesti najbolje su poznata dva symptoma: zvonjenje u ušima i gnojenje. Prvo dolazi ponajviše od nakupljene ušne mazi (slih, caerumen), tugjih tjelešca ili reumatizma; drugo je obično posljedak zapaljenja srednjeg ušnog odjela (otitis media). Da prestanu „zvona u uhu“, valja u njih namusti muško mlijeko, t. j. mlijeko od žene, koja doji muško dijete; a protivu gnojenja istuku na kamenu drijenka, pa nakaplju soka u uho. Ako ko teško čuje na začepjeno uho, zapale mu fišek od voska; ovo doduše kadšto pomogne, ali je opasno. Smotaju lijevak od papira, koji su prije namočili u vosak, pa metnu šiljak sa malim otvorom u uho, a široki zapale. U istom času, kad fišek počne gorjeti, pojavi se dim, koji ide kroz uski otvor fišeka u uho; pošto je dim vruć, rastopi on ušnu maz, koja sad sama isteče, ili se dâ lako izvaditi. Tako — vele oni — izliječiće uho, — „kako da bis britvom priseko“.

Za gnoj, koji iz uha izlazi, ima jedno drugo specifično sredstvo, na ime ulje od miša. Uhvate se golići, „slipci“ (t. j. sasvim mladi miši), pa bace u bocu, u kojoj je maslinovo ulje, te tu leže godinama i godinama. Jedna domaćica drugoj pomaže s ovim uljem, koje obično visi u boci na stropu, kad bude od potrebe. Čim ulje starije, tim bolje. Govore, da treba samo malo kapljica, pa da odmah nestane bolesti u uhu. U Kozlu (Crna Gora) upotrebljuju spuževu opnu, koju valja uzeti na dan sv. Lovrinca.

¹⁾ Dalnje promatranje poganice poduzeo sam u raspravi „Die Poganica und ihre Varianten“ („Zeitschrift für österreichische Volkskunde“, sv. V., 1900.

²⁾ Na otoku Hvaru i Braču drži narod biće Rudicu za kćer Poganice. A. I. Carić: „Rudica, kćer Poganice“. „Glasnik zem. muzeja“, 1897., str. 330.

Zubi.

Šupljih zuba, osobito kod ženskih, ima na Pelješcu puno, te ćeš naći sasvim malo djevojaka, u kojih su posve zdravi zubi. Djevojke iz bogatijeh kuća imaju već i umjetnih zuba od dubrovačkih zubara. Najviše vidio sam gornje prednjake da su kariosni. Zub postane šupalj od „crva, koji može i drugi susjedni zub okužiti“; te vele, „da se je jedan zub otrovo od drugoga“. Za zubne boli preporučuju plakanje (gargarisma) studenom vodom, octom ili rakijom; gdje kad ispune šuplji ili krnjasti zub tamjanom, kanjelom ili karofalićem (caryophyllus). Kod jedne seljakinje vidio sam jedan put pravu pravcatu voštanu plombu, koju je sama sobom načinila.

Ovaj dijalog jasno svjedoči, kako je teška zubobolja:

Turčin pita dijete: „što plačeš?“

„Ujela me zmija!“ govori dijete.

„Ne smeta ništa!! Mislio sam, da je zub!“

I na Pelješcu kao i drugdje ima ljudi, koji se silno boje kliješti, kojima se vade zubi. Ima za to specijalista, neki stari Dživo u Janjini, koji se bavi samo zaklinjanjem zuba.

No i zaklinjanje ne će vazda da pomogne protiv zubobolje, pa valja, hoćeš — ne ćeš, da zub izvadi lječnik ili kovač. I ovdje može se opaziti, kako se može „pripasti“ zub, t. j. nestati zubobolje, čim bolesnik stupi na vrata lječnikova. Pred nekoliko godina živio je u Sreseru čovjek, koji je — kako su mi rekli — stekao nečuveno majstorstvo u vagjenju zuba. On je svaki zub i svaki korijen vadio istim kliještima. Imao sam jednom priliku, da ih vidim. Bila su to mala, zargjala kliješta, kako ih upotrebljavaju zlatari; donio ih njegov pradjed iz Carigrada. U Janjini bavio se prije neki čovjek, koji se zvaše Gavran, puno vagjenjem zuba. On ih nije nikada zaklinjao. Tako upoznasmo dakle dvije vrste „specijalista“ za zube.

Narod misli, da gornje zube nije tako lako vaditi, kao donje, jer „gore je vaditi zube iz glave, nego iz kosora“. Iza svakog vagjenja zuba treba „pustiti krv iz zuba, neka izagje“. Kad krv isteče, „valja stisnuti rupu“ (alveolarni otvor). Drugi običavaju ispirati usta pitašencijom (tinctura rosmarini), koju sami kod kuće prirede.

Sujevjerne narodne medicinske sredstva.

Ne može li narod kakvoj bolesti naći vidljivog uzroka, ili ako je neizlječiva i dugotrajna bolest, vazda će joj rado tražiti uzroka u neakvoj natprirodnoj sili ili u neobičnom utjecaju zlih duhova. U ove bolesti računaju poganicu na oku, poganac ponajviše na prstima, zdraku kod

djece, o kojoj govorismo prije. Moramo još spomenuti „prid“¹⁾, pod kojim obično razumijevaju lumbago, koji naglo dogje. Zaklinjanje protiv poganice spomenusmo i navedosmo dijelom prije, dijelom na drugom mjestu. „Učinjeno zlo“ valja baš zaklinjati; jer „za stvari učinjene nema lijeka“. Starac Dživo, kojeg malo prije spomenusmo, govorio bi obično kod zaklinjanja zubobolje riječi, koje doduše nijesam od njega saznao, nego „stranputicom“ od nekog trećega. Teški je na ime grijeh, kad se ovo zaklinjanje bez uzroka govori, pa ako se komu drugomu kaže, valja to učiniti samo na badnji dan ili na veliki petak. Ovo zaklinjanje glasi:

O nemoći od bolesti,	su tri svete mise skrsenske,
koja se nahodiš	su tri svete mise rusalske,
pod mojim rukama,	su dvanaest apoštola,
zaklinjem te	s mlikom Majke božje:
od strane božje	da se imaš rastopit
postom božićnim,	i u ništa obratit,
porogjenjem božićnim,	kako sô u mlakoj vodi!†††
su tri svete mise božićne,	

Sad prekrsti Dživo tri puta lice bolesnikovo krštenom vodicom, u kojoj je prije rastopio malo soli.

Treba da spomenemo mimogredno i „sveto kijabito“, koje upotrebljavaju ne samo protiv nekih bolesti, nego uopće u svakoj pogibelji. U prvo spomenutoj raspravi o poganici navedosmo formulu jednog kijabita, te rastumačismo značenje toga naziva početkom jednog biblijskog stiha „Qui habitat“ i t. d.²⁾.

U Crnoj Gori i u Bristoj vjeruju, da „roško“ može svojim otrovom čovjeka, a na po se brava naduti (nadim), na što onda krepa. Protiv toga ima ovaj lijek. Lukičićem, t. j. nožem, koji gotovo svaka žena nosi radi poljodjelskih i kućnih poslova na lancu uza se, valja gibati tako, kao da bi hotio parati kožu te govoriti ove riječi:

Pi, šta para,
žabu gubavicu;
pi, baci je
u more,
da nije nije!

Žena počne „parati“ kod rogova, pa prestane na trbuhu. Kod riječi „pi“ pljune³⁾. Vide li čobani roška blizu stada, viču na nj:

¹⁾ Sr. „prid“ kod kožnih bolesti, str. 141. i formulu za zaklinjanje prida u članku „Poganica“. „Zeitschrift für österreichische Volkskunde“, 1900.

²⁾ Na isti način počimlje poznata satorska formula latinskim riječima (sat orare i t. d.). Vidi L. Glück: „Narodno liječenje bjesnoće“. „Glasnik zem. muzeja“, sv. V., 1893., str. 501.

³⁾ Za Bosnu zabilježio je štogod slično Iv. Klarić u članku „Dvije narodne lijekarije“ („Glasnik zem. muzeja“, sv. VIII., 1896., str. 523.) samo što se kod njega ne radi o žabi, nego o zmiji.

Bježi žaba¹⁾, ubila te kapal²⁾

Kao što može naškoditi stoci, isto tako nahudi i čovjeku „urok“ ili „krivo oko“. Radi toga izvjesje na krov košare (štala) kozji ili bravlji rog „kao kalamitu“ (gromovod), u koji se zabije zli utjecaj uroka. Takovih rogova za urok vidio sam još u Kozlu, Zaradežima i Pijavičinu. Iz istog razloga rekosmo da se ne valja nigda čuditi lijepome djetetu, jer će ga uhvatiti urok.

Pošto na jadnog smrtnika svukuda čeka kakva pogibao, namet³⁾, nenadnja, urok⁴⁾, krivo oko i t. d., posve je prirodno, da on traži, kako bi se od toga spasio ili sačuvao. Protiv toga su zapisi⁵⁾ (u Žuljanima sklofore, skapulari). Zapis sašiju u kožu, pa taj „božak“ nose kod sebe na vrpce oko vrata. Zapise dobićeš najbolje kod popa, ili u samostanu kod fratara za malu nagradu. Zapis sastoji obično od komadića papira, na kojemu je napisan koji stih iz svetog pisma, ili ime i prezime bolesnika. Kadgod stavljaju se i svakojake kosti, kao i svetačke moći u božak.

Akoprem se prosvijetljeno svećenstvo protiv ovoga bori na selu i u gradu, ipak većina naroda ne će da ostavi svoga starog običaja, pa traži boške i zapise dalje. Ima i dosta starih bahorica, koje znadu saprati moći, i po tomu, kako voda bumbura, pogode bolest i prorokuju budućnost. Sa sapranjem moći združi se obično zaklinjanje poganice⁶⁾.

Kad god dogju ljudi svećeniku s molbom, da razlikuje bolest, baštinu i dr., samo što u tom slučaju zovu to zaklinjanje drugim imenom: t. j. skonžuravat⁷⁾. Pop mora im želju ispuniti, hoće li, ne će li, jer je i njegov

¹⁾ Premda ova izreka glasi tako jednostavno i prividno glupo, mora biti dosta raširena kod Jugoslavena, jer je i L. Glück zabilježio u svojem članku „O stravi“ („Glasnik zem. muzeja“, 1892., sv. IV., str. 71.) — na žalost bez označenja dotičnog mjesta — ovu formulu za zaklinjanje strave:

„Bježi strava, ubošće te krava.“

²⁾ Ne samo u slučaju bolesti, nego i pri drugima prilikama običavaju zaklinjati. Tako n. pr. zaklinjaju balotu (tane), da sigurno pogodi:

Inetale
do tri mise prinčipale
fermate te bale iste puške,
kako Jesus Isukrst
u kameri svete Ane!

³⁾ O nametu u Bosni vidi članak Č. Truhelke: „Liječništvo po narodnoj predaji“ u „Glasniku zem. muzeja“, 1889., sv. I., str. 97.

⁴⁾ O uroku savni ove radnje: L. Glück: „O urocima“ („Glasnik zem. muzeja“, 1889., sv. I., str. 58.); L. Grgjić-Bjelokosić: „Urok“ („Glasnik zem. muzeja“, 1896., sv. VIII, str. 152.); A. I. Carić: „Urok i dizanje uroka. Narodni običaji s ostrva Hvara“ („Glasnik zem. muzeja“, 1898., sv. X., str. 159. i 172.).

⁵⁾ V. Dr. L. Glück: „Hamajlije i zapisi u narodnjem ljekarstvu Bosne i Hercegovine“. „Glasnik zem. muzeja“, 1890., sv. II., str. 45. Originalno shvaćanje zapisa muhamedanskog u Bosni zabilježio je M. F. beg Kulinović u članku „Nešto o narodnom praznovjerju i liječenju u Muhamedovaca“. „Glasnik zem. muzeja“, 1898., sv. X., str. 520.

⁶⁾ Dalje podatke o zapisima vidi u mojem članku „Die Paganica und ihre Varianten“. „Zeitschrift für österreichische Volkskunde“, 1900.

⁷⁾ Od talijanskog: scongiurare, zaklinjati.

predšasnik tako činio. Svećenikâ, koji bi se hotjeli okoristiti glupošću puka, ima u Dalmaciji na sreću vrlo malo, i takovi popovi čine samo iznimku. Često se popu odista teško boriti protiv zastarjelomu običaju. Često puta dogje mu seljak s molbom, da reče za njega misu, jer trpi od padavice; istom poslije sazna, da je jadnik „skupio od dvanaest udovica po šesticu, jer to da je dobro za padavicu.“ Ili, što da reče, kad svrši misu, pa iza oltara čeka seljak i njegov bolesni sin, koji ga moli, da na njega strese svoju robu, jer „ko je izgubio pamet ili rebambiško“, na toga valja „stresti robu od popa“ Ako mu odbije molbu, obrati se bolesnik prosto na drugog popa, koji nema tako „moderna“ načela, pače ne boji se, ako treba da posjeti i hrišćanskog popa, pa bio i tri dana hoda daleko!

Popis

raznih sredstava narodne medicine na poluotoku Pelješcu.

1. Mineralna sredstva.

Barut užeže se više rane, koja je nastala od zmijskog ujeda; kao sujevjerno sredstvo kod udarca.

Caparika (sal ammoniacum) kao prašak, koji se napuše kod grlice u grlo.

Čagje s drugim sredstvima (smola, med i t. d.) na polac, liječi groznicu. *Krvarica zemlja* proti plamcu, risipeli.

Lug pere rane, kad ujede zmija; za kućicu (placentu), koja ne će da izagje.

More za pranje očnih bolesti, rane i rane od zmijskog ujeda.

Olum (alumen) kao prašak sa jajima proti glavobolji.

Sô za izapiranje svježih rana, za lavatine.

Šalamar (magnesium sulfuricum) laxativum.

Tanka mast ili *katram* vrijedi za prišteve na nogama; vanjsko sredstvo kod groznice.

Voda iz gustirne za studene obloge kod ognjice, febre, groznice; kod duševnih bolesti; blagoslovljena krštena voda za svakojako zaklinjanje.

2. Zoologička.

Babura ili gorska žaba (testudo) proti bolestima grla i tonsillitis.

Baburica (oniscus murarius) „za potegnut gujine doli“, stavi se u dječije bječve.

Drob ovčiji kod teških nutarnjih udaraca.

Glistine za ognjicu.

Gnijezdo lastavičino specifično sredstvo za otekle žlijezde kod škrletine i grlice.

Jaja na ulju pofrigana (ispržena) kod ponture sa ovčijom vunom.

Kokoš raspolovi se živa, pa privije na „poplate“ za ognjicu kod onih, koji umiru.

Kola (klih) za rane, kad se ko poreže.

Koža zečija kod reume.

Mačka isto kao kokoš; valja uzeti samo crne životinje.

Med jako se cijeni, jer pčela kupi med sa svakojakog cvijeća. Rabi se za razne vanjske i nutarnje bolesti.

Meso, prijesno i pečeno; bravlje i govegje privija se kod bolesti materice.

Mlijeko rabi kao constituens kod zgotavljanja kaše, uvaraka i t. d.; mlijeko od žene uštrcava se u bolesne oči i uši.

Ogreci (vrst mušole) za bradavice; djeluje kao lapis.

Opna od jaja kod groznice stavlja se na prste na ruci.

Opna od spuža kod bolesti u ušima.

Pijavica kod groznice, upale pljuća i udarca.

Repić koziji kod urticaria.

Roško (gubava žaba, bufo) kod udarca.

Salo ili *lardo* svinjsko kao constituens za različite masti; kao dijetetično sredstvo kod sičije.

Salo od puha potegne ubodene igle iz ruke i prsta.

Sanak (gnijezdo od mantis religiosa) kao vanjsko hypnoticum kod djece.

Slih kod očnih bolesti.

Spužić od gospe sreserske kao vanjsko sredstvo kod groznice.

Srgjela sa lukom kod dugotrajne groznice.

Vosak kao constituens za masti i cerote.

Vuna ovčija za zamatanje kod reumatike; s jajima pofrigana kao vanjsko sredstvo kod ponture.

Žaba od kore (testudo) vanjsko sredstvo za groznicu s paprom; kod sičije.

Žuč od lignja istegne igle, zabodene u prst.

3. Botanička.

Betonika trava (betonica officinalis) kao uvarak, kad je neuredna menstruacija i kod sičije.

Bosiljak (ocimum), sok, protiv zmijskog ujeda.

Bobak (phaseolus vulgaris), brašno, kao specifično sredstvo protiv rizipeli, plameu; kadgod i kod psoriasis.

- Broč* (*rubia tinctorum*) kod poganice u oku.
- Buhač* (*chrysanthemum cinerariifolium*) za trakavice sa rakijom.
- Cukar* kao primjesa kod različitih vanjskih i nutarnjih sredstava.
- Crvotočina*, brašno, što ga crv u drvu učini, za različite kožne bolesti.
- Česanj* (*allium sativum*) za guje i očne bolesti; protiv ujeda bijesnog psa.
- Česmina* (*quercus ilex*), njezinim lišćem pokriva se bolesnik u groznici.
- Djetelina* (*trifolium pratense*), sok, kod zmijskog ujeda.
- Drinak* (*parietaria diffusa*) protiv groznice privije se na slezenu; kao sok kod zmijskog ujeda i ušnih bolesti; kao uvarak kod tripla (*Urethritis*).
- Dub* (*quercus*) kao sujevjerno sredstvo kod kile i raketike.
- Gazija* ili komomila (*matricaria chamomilla*) kao uvarak kod nepravilnosti menstruacije; kao hrana kod djece sa šećerom; kod prsobolje; kod starih rana.
- Goloper* (*balsamita major*) protiv gujavica u djece.
- Gospin cvit* (*hypericum perforatum*) kod teškog ragjanja.
- Ivica trava* (*teucrium chamaepitus* ili *Ajuga Iva*); njome se pripravlja voda protiv straha.
- Jabučina* (*physalis Alkekengi*) kao uvarak „kad ferma pišaka“ (*retentio urinae*).
- Janjentina* (*teucrium pollium*) protiv zmijskog ujeda.
- Ječam* (*hordeum*) protiv zmijskog ujeda.
- Kadulja* (*salvia officinalis*) kao uvarak kod poteškoća u pontima (*Dysmenorhoë*); kao specifično sredstvo kod sičije.
- Kafa* (*coffea arabica*) u prašak samljevena meće se kod ognjice na čelo sa krumpirima.
- Kanjela* (*cinnamomum Cassia*); njome se posipa utroba bolesnih žena i otekla žlijezda djece; upotrebljava se i protiv zubobolje.
- Kapula* ili luk (*allium cepa*) kod groznice i očne bolesti.
- Karofalić* (*caryophyllus aromaticus*) za šuplje zube.
- Komomilla* (*matricaria chamomilla*), v. *gazija*.
- Kopriva* (*urtica urens*) kao uvarak kod udarca.
- Kostrić* (*sonchus oleraceus*) specifično sredstvo protiv zmijskog ujeda.
- Krumpir* (*solanum tuberosum*) vanjsko sredstvo protiv groznice.
- Krupnik* ili rosopast (*chelidonium*) kod čirova na nogama.
- Kukuruz* (*zea mais*) kao kaša za tople obloge.
- Kupus* (*brassica capitata*), list sa uljem na rane, koje se gnoje; i kod bolesti utrobe i materice.
- Kvas na „poplate“* kod ognjice.
- Lan* (*linum usitatissimum*) kao kaša za tople obloge kod oteklina.
- Lepuh* (*petasites officinalis*) tjera znoj, ako se stavi na „poplate“.

- Ljubica* (*melissa officinalis*) kao uvarak kod kašlja.
- Ljutika* (*allium porrum*), sok nakaplje se u oko kod poganice.
- Lovor*, bobak od lovora (*laurus nobilis*) kao uvarak kod sičije.
- Luk* ili kapula (*allium cepa*) kao stimulans kod različitih bolesti; kao praeservativno sredstvo protiv zmijskog ujeda.
- Mličer* ili mličar (*euphorbium*) uzimaju u suhoj smokvi kao purgativum; pošto narod zna, da je to otrovna biljka, rijetko to čini.
- Možuran* (*origanum majorana*) za pripravu vode protiv straha.
- Mrtakulja* (*cydonia vulgaris*), samljivena zrna kod popucanih bradavica na ženskoj sisi.
- Murva* (*morus alba*) kao vanjsko sredstvo febre.
- Octo* ili kvasina kao vanjsko i njutarnje sredstvo kod različitih bolesti.
- Orah* (*juglans regia*); njime se pokriju ženske bradavice, da ih ne vrijegja odijelo i kao vanjsko sredstvo protiv ognjice.
- Ovjan* (*inula squarrosa*), sok, protiv zmijskog ujeda.
- Palje* (*placentae*) za suhe i tople obloge kod otekline i studenih nogu.
- Panata* potegne gnoj iz rana.
- Papar* (*piper nigrum*) kod groznice i kao primjesa kod različitih drugih sredstava.
- Pelinj* (*artemisia absinthium*) kao uvarak kod groznice.
- Petroselin* (*petroselinum sativum*) uvarak protiv trupike (*hydrops*).
- Pitašencijsa* (*destillirani rožmarin*) za rane i zubobolju.
- Planika* (*arbutus unedo*); njome se posipa bolesnik u groznici.
- Popunac* (*linaria cymbalaria*) kao uvarak kod poteškoća zemana.
- Praprat* (*polypodium filix mas*), čudnovata i bajna biljka; korijen nema konca, te ide ravno u dubinu zemlje. Narod govori, da procvate samo jedan put na godinu i to u ponoći u oči sv. Ivana; komu ide za rukom da ovaj cvijet ubere, onaj zna sve na svijetu; razumije i jezik, koji govore životinje, pa može i saznati, gdje je blago sakriveno¹⁾.
- Prapratić* (*scolopendrium officinarum*) kao uvarak „kad ferma pišaka“ (*retentio urinae*).
- Praska* (*persica vulgaris*) protiv dječijih gujavica (*ascaris lumbricoides*).
- Pršolina* (?) kao uvarak kod trupike (*hydrops*).
- Rakija* kao excitans i stimulans; kao vanjsko sredstvo, da se protaru bolesni udovi; kao primjesa drugim kućnim sredstvima²⁾.

¹⁾ Sr. članak M. Kronfelda „Amulette und Zauberkräuter in Oesterreich“ u „Wiener medicinische Wochenschrift“, 1898., I. 7.

²⁾ Rakije čine tu samo od pravog grožgja pomoću destilatnog aparata; rakija ima prednost, da nije patvorena fuzelom. Radi toga ima na Pelješcu relativno tako malo pijanica.

Ričin (ulje od ričine, oleum ricini) purgativum; ne smije se popiti na „šte srce“ i dotični dan mora bolesnik ostati kod kuće.

Rogač (ceratonia siliqua) kao uvarak kod nahlade sa smokvom.

Rosopast ili krupnik (chelidonium) otvara čire na nogama; nakaplje se u oko kod poganice.

Ruta (ruta graveolens) protiv reume; time, ako se u ulju svari, protire se bolesno udo. Pofrigana na ulju liječi ženske bolesti u nogama i utrobi. I protiv ujeda zmija i otrovnog pauka rabi se.

Ružmarin (rosmarinus officinalis), u lavatin za djecu. Na Pelješcu ima bijela i modra vrsta ružmarina; obje cvatu cijelu zimu od oktobra do marta.

Sljez (althaea officinalis); š njim se peru otvorene i „marcane“ rane; kao klyisma; peru se uši; za nahladu u prsima.

Skrižalina trava (cyclamen europaeum) tjera mokraću.

Smokva (plod od ficus carica), skuhanu kod nahlade; sok mlade smokve za bradavice.

Smrča (pistacia lentiscus); lišćem pokrivaju bolesnike u teškoj groznici.

Smrkinje (juniperus communis); njezine jagode kuhaju sa petroselinom kod trupike; kod punture daju njezin sok sa paprom i kanjelom na prsi; kao prophylacticum kod okužljivih bolesti.

Sodula (symphytum tuberosum); sa korjenom istućenim i namočenim vežu slomljene kosti.

Šipak (punica granatum) gasi žegj u groznici.

Tamijan (olibanum) kod zmijskog ujeda, zubobolje i kod udarca.

Totivika (smilax aspera) kao uvarak kod bolesti želuca.

Troskot (agropyrum repens) kod reume.

Ulje od masline za masažu različitih dijelova ljudskog tijela, kod reume, otekline, bolesti utrobe, grlice i za zapaljeno oko; za popucane ženske bradavice; u lavatin.

Vino kao diaeteticum kod groznice; sa uljem skuhanu kod punture.

Voda od mora kod dječije raketike.

Voštica (brachypodium), sok, kod zmijskog ujeda.

Žučenjica (cichorum intybus) kod haemorrhoida; gasi krv, razbistri glavu; kod bolesnika, koji pati od groznice, pretvori žutu boju mokraće u zdravo bijelu; sa octom i uljem napravlja krv.

*

Kao mekanička narodna sredstva saznadosmo još ova: Za nutarnje bolesti:

Lavatin (klystier). Gotovo svuda ima već kupovnih štrcaljki; samo u Bristoj opazio sam još primitivnih klystira od crijeva.

Kaša od različitih biljaka i trava.

Kurica (suppositorium), ponajviše od meda.

Kupe u bječvi ili u vuni, da se izdrži toplina u bolesniku.

Žmule, ventuse, i to suhe i krvave.

Za kirurškičke bolesti:

Omot, povoj za rane.

Ventriga, tringed, fašica, za kile.

Batakun u vuni za pupačnu kilu.

Cerot (emplastrum) obično od smole, za udarac.

Fišek za bolesti ušiju.

Klište za vagjenje zubi.

Zlatne igle za otvaranje male otekline i za paranje poganice u oku.

Za sujevjerne svrhe:

Božak ili *zapis*, t. j. amuleti za različite bolesti.

Križ od raka za bolesti želuca.

Lukičić za zaklinjanje roška.

*

Naša slika narodne medicine na Pelješcu ne bi bila potpuna, ako ne bismo spomenuli napokon odnosa izmegju lječnika i naroda barem u nekoliko tačaka.

Lječnički stalež na Pelješcu jamačno je jako poštovan, kao što gotovo u cijeloj Dalmaciji; lječnik, kao učenjak i jedan od najprvih ljudi u varoši, mora sve bolje znati, no običan čovjek; pa on zna kadgod pogledati i u budućnost, jer on često sasvim dobro zna, kako će koja bolest svršiti. Radi toga veli narod lječniku: „Vi znate bolje speći, nego ja hodeći“. Počne li liječiti bolesnika, svak se brine, da mu zasvjedoči svoje povjerenje: „Prvi je gospodin Bog, a za njime odmah vi!“ Obeća li lječnik, da će bolesnika ozdraviti, tu se svi vesele i govore: „Da bi vam Bog s neba dô!“ Pogje li mu za rukom, te ga odista izlijeći, čuje različite zahvalne riječi, kao n. pr.: „Prije smo se smrti nadali, nego zdravlju“, ili: „Ne ću vam nigda truda platiti!“, a to se razumije, ne kao da ne bi htio platiti — lječnički honorar, nego da nije moguće da ga pravo naplati. Iza legja šaptaju pak o lječniku: „on je vilenski!“

No svakoga bolesnika ne može lječnik ozdraviti, premda ih još ima puno, koji misle, da se svaka bolest može izliječiti, samo kad se skupo plati. Jedan dio bolesti ide naopako, ima i slučajeva smrti: „Počeli su partivat!“ — Polako gubi lječnik nadimak „vilenski“. Djevojke i žene, koje dohode u ordinaciju lječniku, potajno bacaju na tle komadić ružmarina, da ih čuva od lječnikove srdžbe i od bolesti, koje bi mogle sa

sobom donijeti kući. Rekne li liječnik, da nije sjegurno, hoće li bolesnik ozdraviti, odgovoriće mu: „Ako ne možete doprit, mućićemo se i dalje“, t. j. poći ćemo još k drugomu liječniku. Ako pak liječnik njima pred-baci, da bolesnik i njegova okolina nijesu potpuno vršili njegovih odredaba, te da traže pomoći i kod različitih „specijalista“ i „specijalistkinja“, nastoje da se oprostite riječima: „Vi ste dobri, Bog Vam dô zdravlje! pa živjeli, ako Bog da!“ Ili mu vele: „Kad je nevolja, nema roka“, ili: „Komu nije nevolje, u petak kozu ne kolje“. Drugi, koji su stali uz liječnika, karaju, da su zvali bahoricu, pa govore: „Tri babe, kilavo dijete“. Drugi se opet kunu, da ne vjeruju u bahoricu, vješticu, zamet, poganicu i slični nesmisao: „Ne daj mi Bože potrebe, prvi bi ja k Vam došô!“

Bolesnik puno trpi. „Bogu dušu, a Bog je ne će“, govore ukućani ali: „U Boga su pune ruke“. Je li smrt blizu, to obično izagju svi iz sobe bolesnikove, koji nijesu dosta „tvrda srca“, pa se nakupe na dvoru ili u drugoj sobi. Samo najbliža svojta ostane unutra. „Nije više za ovoga svijeta“, vele, kad gubi bolesnik snagu, a kad počne agonija, kažu da je „prevrnuo“; „imao je već od početka obraz od mrca“. Ako bolesna žena ne može dugo da izdane, šaptaju zli jezici vani: „Ova žena ima devet duša“. Napokon „skarčaje“ polac. I na Pelješcu znaju dobro, da najviše ljudi umire obnoć, kad se dijeli noć od dana.

Pošto je bolesnik umro, iščezne njegova rodbina, te više dana ne izlazi na polje (šiju odijelo za korotu) i sa liječnikom nekoliko vremena ne govore. Liječnika opet tješe drugi: „Bio bi umro, da bi bilo i sto liječnika“, ili: „Nijesmo ništa, nego šaka zemlje!“